

“BULGAR FESAD KOMİTESİ REİSİ” VASIL LEVSKİ’NİN EYLEMLERİ VE MAHKEMEDE VERDİĞİ İFADE ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME¹

Cengiz YOLCU*

Öz

Vasil Levski (1837-1873) dahil olduğu ve örgütlediği isyan eylemleri nedeniyle Bulgar bağımsızlık hareketinin ve bugünkü Bulgar millî kimliğini teşkil eden şahsiyetlerin en önde gelenlerindedir. Aldığı dinî eğitimin ardından “daskallık” (öğretmenlik) yaparken Sırbistan’da örgütlenmeye başlamış olan isyancı ve ihtilâlcî çetelere katılmıştır. Bulgaristan’da kapsamlı bir ayaklanma tertip etmek üzere faaliyet gösterirken cinayet ve hırsızlık gibi birçok suç da işlemiştir. Kendisine bağlı çete mensuplarının gerçekleştirdiği bir soygun neticesinde yakalanmış ve Osmanlı adlî makamlarınca yargılandıktan sonra idam cezasına çarptırılmıştır. Cezası 19 Şubat 1873’te infaz edilmiştir. Bu çalışmada Levski’nin ilk defa Türkçe yayımlanan istintaknâmesinin metni okuyucuya sunulmakta, Vasil Levski’nin ve emrindeki ihtilâl örgütünün eylemleri bu birincil kaynak muvacehesinde ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vasil Levski, Bulgaristan, Osmanlı Devleti, Birinci Bulgar Lejyonu, İkinci Bulgar Lejyonu, Bulgar Merkezî İhtilâl Komitesi

Ben, Vasil Levski, Karlovo’da doğdum,

Bulgar bir anneden doğan bir yunak’ım [kahraman],

Türklerin ya da bir başkasının kölesi olmayı

Ve sevgili halkımın da aynı durumda bulunmasını istemedim.²

* Arş. Gör., İstanbul 29 Mayıs Üniversitesi Tarih Bölümü, cengizyolcu@gmail.com.

¹ Her çalışma gibi bu yazı da birçok kişinin desteği ve yardımlarıyla hayat buldu. Öncelikle bu yazının hazırlanmasına vesile olan ve beni teşvik eden Neriman Ersoy-Hacısalihoğlu’na teşekkür ederim. Yazımın esas malzemesini oluşturan Vasil Levski’nin mahkeme huzurunda verdiği ifade Sofya’da Bulgaristan Millî Kütüphanesi’ndeki Şarkiyat Bölümü’nde (Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий - Ориенталски Отдел) muhafaza edilmekte. Sofya’da geçirdiğim süre boyunca benden yardımlarını esirgemeyen, karşıma çıkan tüm bürokratik prosedürleri aşmama yardımcı olan Margarita Dobrova’ya (Маргарита Добрева) minnettarım. Şarkiyat Bölümü sorumlusu Sayın Rumen Kovaçev’e (Румен Ковачев) çalışmam için gerekli izinleri verdiği için, Şarkiyat Bölümü – 1 Numaralı Okuma Salonu’nun nazik görevlileri Vanya Spasova (Ваня Спасова), Vladimira Kalçeva (Владимира Калъчева), Mihaela Kovaçeva (Михаела Ковачева) ve Gabriela Angelova’ya (Габриела Ангелова) yardımlarından dolayı teşekkürlerimi sunarım. Metnimi okuyarak kıymetli görüşlerini benimle paylaşan sayın hocalarım Kemal Beydilli’ye ve Ali Akydız’a çok teşekkür ederim. Metinde okuyamadığım kelimeleri tespit etmek için bana vakit ayıran ve yardımcı olan Davut Erkan’a teşekkür ederim. Hasan Ali Çakmak her zaman olduğu gibi en ihtiyaç duyulan anda “hızır gibi” yetişti, sağ olsun.

² Иван Унджиев & Никола Кондарев, *Свята и Чиста Република: Избрани Страници от Писмата на Васил Левски*, София: Наука и Изкуство, 1987, s. 225. [Az, Vasil Ljvskij v Karlovo roden, / ot bŭlgarska майка юнак аз roden, / ne cjax da съм турски и никакъв роб, / същото да гледам и на милий род.]

Düşüncesi ve eylemleri kısacası çok da uzun sürmeyen hayatı bu dört-
lülle özetlenebilecek olan Vasil Levski, Osmanlı Devleti’ne karşı yürüttüğü
komitacılık faaliyetleri ve 19 Şubat 1873 tarihinde idam edilmesinin ardından
günümüzde Bulgar millî kimliğini oluşturan en önemli figürlerden birisidir.
Bulgaristan’ın “Özgürlük Havarisi” [*Апостола на Свободата*] olarak tavsif
edilen, ismi ülkenin her şehrinde sokaklarda, caddelerde, meydanlarda, okul-
larda ve parklarda yaşatılan, hemen her şehirde büstleri ve heykelleri bulunan,
duvarlara portreleri çizilen ve sözleri yazılan, adını taşıyan futbol takımlarının³
olduğu Levski, Türkiye’de ve Türkçe literatürde pek tanınmayan bir tarihsel
şahsiyettir. Bir başka ifadeyle “politik olarak hâlâ canlıdır” ve şahsında bir ara-
ya getirdiği ve temsil ettiği değerler çok güçlüdür. Ardılları ve bilhassa edebi-
yatçılar tarafından bir millî kahraman mertebesine yükseltilen, bir anlamda
dokunulmazlık ve eleştiriden hâlî olmak zırrı giydirilen; Osmanlı bakış açısına
göre ise tam tersine, kanun nazarında “düzeni bozmaktan, ihtilâl teşebbüs
etmekten, silahlı soyguna karışmaktan ve cinayet işlemekten mahkum edilen
bir suçlu olan Levski’nin Bulgaristan devletinin resmî tarihi ve Bulgar halkının
düşünce dünyasında sahip olduğu yeri⁴ tetkik ve tahlil etmek oldukça kapsamlı
ve uzun süreli bir çalışmayı gerektiriyor. Bu sebepten ötürü makalemde ön-
celikle Levski’nin yaşam öyküsü ve siyasi faaliyetlerine değineceğim. Sonra-
sında ise Levski’nin Sv. Sv. Kiril ve Metodiy Bulgaristan Millî Kütüphanesi’nde
bulunan, bugüne kadar günümüz Türkçesiyle yayımlanmamış, Osmanlı mah-
kemesindeki sorgusu ve mahkeme huzurunda verdiği, tutanaklara Osmanlıca⁵
olarak kaydedilen ifadesinin metnin transliterasyonunu sunacağım.

³ Makaleyi yayıma hazırlarken –bildiklerimin ve tahminimin çok ötesinde- profesyonel ve amatör
liglerde lisans sahibi olan, şampiyonalara katılan ya da halihazırda herhangi bir ulusal şampiyonaya
iştirak etmeyen *Levski* adını taşıyan 29 adet futbol takımı bulunduğunu gördüm. (Bkz. <http://www.wikizero.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvTGldzF9vZl9mb290YmFsbF9jbHVic19pbl9CdWxnYXJpYQ> erişim tarihi: 20.12.2017)

⁴ Söz konusu bu tartışmanın farklı zamanlardaki veçheleri için Maria Todorova’nın Levski’nin
ölümünün ardından bir ulusal kahraman hâline gelmesini inceleyen çalışmasına bakılabilir. Maria
Todorova, *Bones of Contention: The Living Archive of Vasil Levski and the Making of Bulgaria’s
National Hero*, Budapest & New York: Central European University Press, 2009. Levski’nin diğer
ihtilâlcilerin Bulgar tarih yazımında ne şekilde değerlendirildiklerine ilişkin de bkz. Roumen
Daskalov, *The Making of a Nation in the Balkans: Historiography of the Bulgarian Revival*, Budapest
& New York: Central European University Press, 2004.

⁵ Vasil Levski’nin mahkemede hangi dilde, Türkçe mi ya da Bulgarca mı ifade verdiği dair
şimdiye dek bir kayıt bulamadım. Ancak metinde geçen bazı sözcükler ya da ifadeler dikkate
alındığında ortaya birkaç ihtimal çıkıyor. Bunlardan ilki, Levski yetersiz ve zayıf da olsa mahkemede
Türkçe ifade vermiş olabilir ki bazı sorulara verdiği cevaplar da bu ihtimale işaret ediyor. Bir
soruya verdiği cevapta kullandığı “Evvel inkâr edişim Türkçe bilmediğimden idi.” cümlesi bu yargıyı
destekliyor. Ancak ifadesinde yer alan “kemâ-fi’s-sâbık” gibi sözcükler Türkçesi muhtemelen zayıf
olan bir kişinin buna benzer ifadeler kullanması dikkat çekicidir. İkinci olasılık sorgulayanların
Türkçe tanıklar ve maznunların ise sadece Bulgarca konuşmalarından dolayı tercüman vasıtası
ile görüşmüş olmalarıdır. Bu durumda ise metni kayda geçiren kâtibin Osmanlıca imlâ kusurları
dikkati çekecektir. Üçüncü ihtimal de Levski’nin Türkçe bildiğini varsayarsak Türkçe işittiği
sorulara Bulgarca cevap vermiş olmasıdır. Bu ihtimalleri kesinleştirecek kanıtlar şu an için –ne
yazık ki- mevcut değildir.

Vasil Levski'nin Doğduğu ve Yetiştığı Koşullar

Bulgar isyan ve bağımsızlık hareketinin Georgi Sava Rakovski, Lyuben Karavelov, Hristo Botev gibi önde gelen şahsiyetlerinden olan Vasil İvanov Kuņçev [Васил Иванов Куңчев] –maruf olduğu Levski⁶ adı aslında kendisine Georgi Sava Rakovski tarafından verilen bir lakaptır ve “aslan gibi” manasına gelmektedir- 6 Temmuz 1837⁷ tarihinde Karlova/Karlı-ova [Карлово] kentinde İvan Kuņçev [Иван Куңчев] ve Gina Karaivanova-Kuņçeva [Гина Караиванова-Куңчева] çiftinin ikinci çocukları olarak dünyaya gelir.⁸ Bu noktada Levski'nin doğum yılı ile ilgili bir şerh düşmek istiyorum. Mevcut literatürde 1837 yılına tarihlenen doğumu hakkında tereddüde düşüren birkaç veri mevcut. Bunlardan ilki Başbakanlık Osmanlı Arşivi'nde rastladığım A. MKT. UM 1241/11 kodlu gömlekte yer alan bir fotoğrafa dayanıyor. Bükreş'te çekildiği düşünülen ve 1872 yılına tarihlenen bu fotoğraf aynı zamanda peşinde oldukları Levski'yi yakalamalarına kolaylık sağlaması için Osmanlı zaptiyelerine dağıtılmış. Arşivde tespit ettiğim fotoğrafın arkasında Osmanlıca olarak şöyle yazmakta:

Karlova kasabalı olub el-ân kasaba-i mezbûrede valdesi bulunan Lefski Vasil Diyakon'un resmidir.[.] Merkurun bıyığının altında ve üst çenesinde olan bir diş dışarı doğru olduğundan dudığı kalkıkça ve sarı bıyıklı orta boylu ve mâî gözlü yirmi beş ve yirmi altı yaşında olduğu...⁹

⁶ Metinde bundan sonra maruf olduğu ismi yani Levski'yi kullanacağım.

⁷ Jülyen takvime göre 6 Temmuz 1837 şeklinde verilen doğum tarihi günümüzde kullanılmakta olan Gregoryen takvime dönüştürüldüğünde 18 Temmuz 1837 olacaktır. Иван Унджиев, *Васил Левски: Биография*, София: Издателство Наука и Изкуство, 1980, s. 35.

⁸ Mercia MacDermott, *The Apostle of Freedom: A Portrait of Vasil Levski Against a Background of Nineteenth Century Bulgaria*, London: George Allen and Unwin Ltd., 1967, s. 17.

⁹ BOA, A. MKT. UM, 1241/11.

19 Şubat 1873 tarihinde idam edilen Levski'nin yakalanmasının ve cezasının infazından kısa bir süre öncesine tarihlendirilen fotoğraf arkasındaki yazıyı müşahade ettiğimde Osmanlı makamlarının muhtemelen yanlış bir istihbarat neticesinde aranmakta olan maznunun yaşını –otuz beş ya da otuz altı olması gerekirken- yanlışlıkla “yirmi beş ve yirmi altı” halinde yazdığını düşünmüştüm. Ancak yazımın sonunda tam metnini ilave ettiğim Levski'nin Osmanlı mahkemesinde beyan ettiği ifadesinde kimlik tespiti yapılırken kendisine adı, baba adı, mesleği ve doğum yeri ile birlikte yaşı sorulduğunda kendisi de 24 Ocak 1873 [25 Zilkade 1289] tarihinde yirmi altı-yirmi yedi yaşında olduğunu belirtir.¹⁰ Levski'nin doğum tarihi kabul edilen yıl ile arşiv belgelerinin işaret ettiği bilgi on yıllık bir farkı ortaya koymakta. Bulgarca literatürde Levski'nin doğduğu yıl konusunda bir ihtilaf yok. Yalnızca Levski hakkında en kapsamlı biyografilerden birisini kaleme almış İvan Unciev, Levski'nin çağdaşları da dahil olmak üzere, biyografisini hazırlayan yazarların eserlerini inceleyerek söz konusu tarihin Jülyen takvime göre 26 Haziran mı yoksa 6 Temmuz mu olduğu meselesini tartışmaktadır.¹¹ Bu meseleye kolaylıkla cevap bulmak mümkün değil ancak yine de sorunun sorulması lüzumlu.

Karlova'da eğitimine başlayan Vasil, babasını kaybetmesi üzerine aynı zamanda bir ruhban olan dayısı Hacı Vasili'nin himayesine girer. Yeğeni Vasil'in kilisede yetişmesini ve yine kilisede görev yapmasını isteyen dayısı sesi dinleyenleri etkileyen Vasil'in dönemin tanınmış kilise mugannilerinden Rayno Popoviç'ten ders almasını sağlar.¹² 1855 yılında Hacı Vasili, Hilendar Manastırından gelen talimat üzerine Eski Zağra'ya [Stara Zagora] gider. Eğitimine bu şehirdeki kilisede devam eden Vasil, 1858'de Sopot'taki Aziz Spas [Свети Спас] Manastırında ruhbanlığa adım atarak *diyakon*¹³ unvanını kazanır ve Diyakon İgnatij ismiyle vazifesine başlar.¹⁴ Sonrasında ruhbanlık görevine devam etmese de bu unvanı yaşamının sonuna dek bir mahlas gibi kullanacaktır.

İhtilâl ve İsyan Faaliyetleri

1862'de Georgi Sava Rakovski'nin ihtilâl ve millî bağımsızlık fikirlerinin etkisiyle Belgrad'a gider. Burada 1 Eylül 1860 tarihinden beri *Dunavski Lebed* [Тана Куџусу/Дунавски Лебед] gazetesini yayımlamakta olan Rakovski, Va-

¹⁰ Natsionalna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodiy, Orientalski Otdel, Deloto na Vasil Levski, Dok. 71, no. 1. [Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий, Ориенталски Отдел, Делото на Васил Левски, Док. 71] no. 1.

¹¹ Иван Унджиев, *Васил Левски: Биография*, София: Издателство на Българската Академия на Науките, 1993.

¹² MacDermott, *The Apostle of Freedom*, s. 34-35.

¹³ Diyakon, Türkçe'de *diyakos* olarak da kullanılır. Hıristiyanlık'taki üç büyük din adamı hiyerarşisinin piskoposluk ve rahiplikten sonra gelen en alt aşamasıdır. Diyakoslar kilisede *sakramentleri* idare etmek dışındaki genel işleri görürler ve rahiplerin yardımcı pozisyonundadırlar. Mehmet Aydın, “Hıristiyanlık,” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (DİA)*, 1998, XVII, 352.

¹⁴ MacDermott, *The Apostle of Freedom*, s. 40.

sil'in Belgrad'a ulaştığı tarihte Birinci Bulgar Lejyonu'nu¹⁵ [Първа Българска Легия] teşkil etmektedir.¹⁶ Lejyon'un amacı Sırbistan ve Osmanlı Devleti arasında çıkması muhtemel bir savaşta Bulgaristan topraklarına girerek Bulgar ahalinin isyan etmesini sağlamaktır. Rakovski'nin Belgrad'dan yaptığı çağrıya Vasil Levski'nin yanı sıra Bulgaristan ihtilâl hareketinde ön planda yer alacak ve birçoğu o sırada Romanya'da sürgünde bulunan Stefan Karaca, Vasil Dru-mev, Dimitir Obşti [Nikolov] ve Matey Preobrajenski gibi isimler karşılık verirler ve yaklaşık altı yüz kişiyle birlikte Birinci Bulgar Lejyonu'nu oluştururlar. Osmanlı askeri birliklerinin Belgrad Kalesi'nde bulunmasına karşı başlatılan isyanın –Belgrad Hadisesi– Osmanlı kuvvetlerince bastırılması üzerine örgüt Sırp hükümetinin de desteğini kaybeder, lejyon dağıtılır ve üyeleri 21 Eylül 1862'de sınır dışı edilirler.¹⁷

Lejyon'un dağılmasının ardından kısa bir süre Eflak topraklarına geçen Vasil Levski, Karlova'ya geri döner.¹⁸ Ancak dayısı Hacı Vasili'nin ihbarı üzerine Osmanlı makamlarınca Filibe'de hapsedilir. Mahpus kaldığı yaklaşık üç ayın sonunda Dr. Raşko Petrov ve Rusya'nın Filibe'deki konsolos vekili Nayden Ge-rov'un aracılığıyla serbest bırakılır.¹⁹ Hapisten çıkan Levski önce 1864 senesi-nin Paskalyası'nda dinî görevini terk eder. Mayıs 1864'ten 1866 yılı Mart ayına değin ise Karlova yakınlarındaki Voynyagovo'da öğretmenlik ve mugannîlik yapar.²⁰ Öğretmenlik yaptığı esnada baskı altında oldukları iddiasındaki Bulgar ahaliyi himaye eder ve yerel komiteler oluşturur. Bulgar ahali arasındaki faali-yetlerinin hem yerel güç sahiplerini –çorbacları– hem de mahalli idarecileri rahatsız etmesi üzerine kuzeydoğuya yani Dobruca bölgesine gider. 1866 senesi bahar aylarından 1867 baharına değin Tulça yakınlarındaki Eniköy/Yeniköy ve Kongas'ta [bugün Romanya sınırlarında bulunan Mihail Kogălniceanu ilçesi] öğretmenlik yapacaktır.²¹

Gittiği yeni yerlerde de komitacılık faaliyetlerine başlayan Levski, 1866 yılı Kasım ayında, o sıralarda Yaş'ta bulunan Rakovski'yi ziyaret eder. Tuna nehri ötesinde, Bulgaristan haricinde ihtilâl planları yapan ve Eflak'taki Bul-gar topluluğunu Osmanlı idaresine karşı isyana teşvik etmeye çalışan Panayot Hitov (1830-1918) ve Filip Totyu (1830-1907) faaliyet yürütmektedir. Levski,

¹⁵ Çalışmamda zikredilen, Balkanlarda 19. yüzyılda ortaya çıkan ve hızla yayılan millî bağımsızlık ideali ile hareket eden isyancı örgütlerin isimlerini mevcut literatürde yerleşmiş hâllerıyla kullanacağım.

¹⁶ M. Hüdai Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi 1850-1875*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992, s. 184.

¹⁷ Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi*, s. 185 ve MacDermott, *The Apostle of Freedom*, s. 74-77.

¹⁸ Захари Стоянов, *Васил Левски Дяконът: Черти от Живота Му*, Издателска Къща Хермес, 2017, s. 61-62.

¹⁹ Унджиев, *Васил Левски*, s. 58-59.

²⁰ Унджиев, *Васил Левски*, s. 60-62.

²¹ Стоянов, *Васил Левски Дяконът*, s. 82-83 ve Şentürk, *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi*, s. 192.

“isim babası” Rakovski’nin referansı ve yönlendirmesiyle Hitov’un çetesinde “alemdarlık” vazifesini üstlenir.²² Bölgedeki tüm çetelerin reisi olan Hitov’un önderlik ettiği çete 28 Nisan 1867 gününün gecesinde Tutrakan’dan Tuna nehri- ni aşarak Bulgaristan’ın kuzeydoğusunda bulunan Deliorman bölgesine geç- mek isterler. Ancak Osmanlı birlikleriyle giriştikleri birkaç ay süren müsad- meler neticesinde Hitov’un çetesi Sırbistan’a çekilmek durumunda kalacaktır. Levski de Panayot Hitov ile birlikte Belgrad’a gider.²³

Sırbistan’ın merkezine geçen mağlup çete üyeleri Sırp hükümetinin des- teği ve göz yumması neticesinde İkinci Bulgar Lejyonu’nu oluştururlar. Lev- ski hastalığı nedeniyle bir süreliğine lejyonun faaliyetlerine katılamaz. Bu süre içinde lejyonun eylemlerini yetersiz bularak Nisan ayında lejyondan ayrılır. Ma- yıs-Haziran 1868’de bugün Romanya sınırlarında bulunan Turnu Măgurele’ye gider ve yeni bir komite teşkil etmeye çalışır. Aynı yılın Haziran ve Temmuz aylarında Bükreş’te Hacı Dimitir ile buluşur. Romanya’dan geri döndüğünde ise Sırbistan üzerinden Bulgaristan’a geçmeye çalışırken Zayçar/Zayeçar’da yaka- lanır bir müddet tutuklu kalır.²⁴ Tutukluluğunun ardından 1868 senesi kışında Bulgaristan ihtilâl hareketinin bir diğer sembol ismi Hristo Botev ile tanışır ve Bükreş’te birlikte çalışırlar.²⁵

Ülke dışında, sürgün hayatı sürdürerek gerçekleştirilen eylemlerin “ih- tilâl” faydası olmadığına karar veren Levski, Bulgaristan’daki belli başlı ka- saba ve şehirleri dolaşarak ahaliye –özellikle köylülere- isyan fikrini aşıla- maya çalışır. 1869 yılının Mayıs ayında Bükreş’e giden Levski, burada Lyuben Karavelov’la birlikte çalışarak Bulgar Merkezî İhtilâl Komitesi’ni [Български Революционен Централен Комитет] teşkil eder.²⁶ Bulgaristan içinde aktif bir örgüt hayalini ve planını gerçekleştirmek üzere 1870 senesi Mayıs ayın- da Bükreş’ten ayrılır.²⁷ Bulgaristan’a geldiğinde Lofça (Loveç) merkez olmak üzere Dahilî İhtilâl Örgütü’nü [Вътрешна Революционна Организация] ku- rar. Örgütün lideri Vasil Levski olmakla birlikte Birinci Bulgar Lejyonu’nda da beraber olduğu Matey Preobrajenski ve Dimitir Obşti [Nikolov] ile Angel Kınçev de örgüt yönetiminde söz sahibi kişilerdir. Levski’nin Bulgar devrimci hareketine en önemli katkılarından birisi de bu girişimde görülmektedir. Zira, Levski Bulgaristan dışında Sırbistan ve Eflak’ta bir göçmen politik grubu ha- linde örgütlenmiş olan devrimci hareketi Bulgaristan sınırları içine çekmiş ve Bulgaristan’da gizli ihtilâl komiteleri ağı teşkil etmiştir. Böylelikle hem ihtilâlin

²² Унджиев, Васил Левски, s. 74.

²³ Унджиев, Васил Левски, s. 75-80.

²⁴ R. J. Crampton, *Bulgaria*, Oxford University Press, 2007, s. 89 ve Унджиев, Васил Левски, s. 99.

²⁵ Унджиев, Васил Левски, s. 109.

²⁶ Şentürk, *Osmanlı Devleti’nde Bulgar Meselesi*, s. 193.

²⁷ Raymond Detrez, *Historical Dictionary of Bulgaria*, Lanham, Maryland & Toronto & Oxford: The Scarecrow Press, Inc., 2006, s. 257.

bir hizmetkârı hem de organizatörü olarak adlandırılmıştır.²⁸ Yaklaşık bin kişiden oluşan örgütte ağırlığı *intelligentsia* ve tüccarlar teşkil etmektedir.²⁹ Dahilî İhtilâl Örgütü'nün amacı Levski'nin fikirleri doğrultusunda demokratik, farklı etnik ve dinî grupların eşit haklara sahip olacakları "hür ve saf" [Свобода и Чиста] sıfatlarını haiz bir cumhuriyet idaresi tesis etmektir.³⁰

Yakalanma ve Cezalandırılma Süreci

Levski ve arkadaşları bu doğrultuda eylemlerini sürdürür ve örgütlenme çalışmalarına devam ederken, tarihin akışını değiştirecek bir hadise meydana gelir. Levski'nin haberi ve izni olmaksızın 22 Eylül 1872 günü Dimitir Obşti [Nikolov] ve beraberindeki grup Sofya ile Orhaniye [günümüzde Botevgrad] arasındaki Arabakonak geçidinde bir Osmanlı postasını soyarlar.³¹ Kısa sürede yakalanan komitacılar yapılan sorgularında suçlarını itiraf ederler ve örgütün yöneticisi, şiddet ve soygun eylemlerinin "fikir babası" olarak Vasil Levski'nin adını verirler.³² Tehlikede olduğunu düşünen Levski, Lyuben Karavelov'la görüşmek amacıyla Bükreş'e gitmek üzere yola çıkar.³³ 26 Aralık 1872 gecesi Lofça'da Kakrina [Къкрина] Hanı'nda –yaygın olarak kabul edildiği üzere- Papaz Kristyu Nikiforov'un ihbarı üzerine yakalanır. Derdest edildikten sonra Sofya'ya gönderilen Levski, yapılan mahkeme neticesinde "saltanat-ı seniyyeyi cebir ve şiddet yoluyla yıkmak" amacıyla eylemlerde bulunmasından ve yakalanmamak için bulunduğu handaki hizmetçiyi öldürmesinden dolayı idam cezasına çarptırılır.³⁴ Jülyen takvime göre 6, Gregoryen takvime göre ise 19

²⁸ Roumen Daskalov, *The Making of a Nation in the Balkans: Historiography of the Bulgarian Revival*, Budapest & New York: Central European University Press, 2004, s. 181. Bağımsızlık hedefiyle eylemlerde bulunan Bulgar ihtilâl hareketini Rusya destekli "Panslavist" bir hareket olarak değerlendiren bir çalışma için bkz. Mahir Aydın, *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, İstanbul: Kitabevi, 1996, s. 80-124.

²⁹ Crampton, *Bulgaria*, s. 89.

³⁰ Detrez, *Historical Dictionary of Bulgaria*, s. 257.

³¹ Унджиев, *Васил Левски*, s. 278.

³² Dimitir Obşti [Nikolov] ve yoldaşlarının sorguları için bkz. *Васил Левски и Неговите Сподвижници пред Турския Съд*, София: Народна Библиотека Кирил и Методий, 2012, s. 19-92.

³³ Стоянов, *Васил Левски Дяконът*, s. 140.

³⁴ Vasil Levski'nin idamına dair yapılan yazışmaları hâvi telgrafların metinleri:

BOA, İ. MTZ (04), 5/123.

Sofya'da bulunan Ali Sâib Paşa'dan 14 Kânun-i Sâni sene [12]88 tarihiyle gelen telgrafnâmenin hallidir.

Muahharan Lofça'da der-dest ettirilen reis ve müessis-i fesad Vasil Diyako Lefski'nin [Levski] tebaa-i şahâneyi müsellahan saltanat-ı seniyye aleyhine isyan ettirmek üzere tahrik eylediği ve tasaddî edilen fesadlarda reis ve muharrik-i mefsedet olduğu ve irâd eyledikleri nutukların ve neşrettiği evrak-ı matbuanın eser-i fiilîsi meydana geldiği ve Lofça'da hane basmak cinayetini irtikâb eder iken yakayı ele vermemek üzere hizmetkârı katleylediği sâbit ve muhakkak olarak kanunnâme-i Hûmâyun ahkâmına tevfiikan idâm cezasıyla mücâzâtı hakkında hükmü hâvi mazbatası posta ile takdim kılınmakla merkumun icrâ-yı siyâseti mütevakkıf-ı emr ü irâde-i vekâletpenâhileridir. Ferman... [BOA, İ. MTZ (04), 5/123, Lef 1. Belgenin tarihi 26 Ocak 1873.] ve Atûfetlu Efendim Hazretleri,

Şubat 1873 günü Sofya'da cezası infaz edilir.

Vasil Levski'nin idamından sonraki gelişmeler göz önüne alındığında fikirlerinin ve ideallerinin yaşatılmaya ve Bulgaristan ihtilâl hareketine ilham kaynağı oluşturmaya devam ettiği söylenebilir. Levski'nin ölümünün ardından ihtilâlciler Hristo Botev'in etrafında örgütlenirler. Bulgaristan'ın bağımsızlığını kazanması için yapılan mücadelede 1876 Nisan Ayaklanması önemli bir dönüm noktasıdır. Ancak Osmanlı kuvvetlerinin isyanı bastırmasının ardından meydana gelen 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Osmanlı Devleti'nin Bulgaristan topraklarında yaklaşık beş asırdan beri sürdürdüğü hakimiyetine son verecek olan gelişmeleri tetikleyecektir.

Vasil Levski'nin İstintaknâmesi

Levski'nin işlediği ve dahil olduğu ahaliyi isyana teşvik etmek, bu amaçla yayınlar yapmak, hane basmak ve cinayet işlemek gibi suçlar nedeniyle çıkarıldığı mahkemede verdiği ifadesinin metninin Türkçe olarak yayımlanmasının tarihçilik bakımından önemi birkaç noktadan ileri gelmektedir. İlk ve belki de en önemli husus devlete karşı isyan ve cinayet gibi ağır suçlardan yargılanan bir zanlının hukukun en temel ilkelerinden birisi olan adil yargılanma hakkına riayet edilerek mahkemeye çıkarılması ve kendisine kanunsuz ve hukuksuz bir muamelede bulunulmamış olmasıdır.

16-20 Ocak 1873 [17-21 Zilkade 1289] tarihleri arasında devam eden ifadesi süresince Levski, Bulgar isyancı komitalarının iç işleyişlerine, örgütlenme ve aralarındaki haberleşme yöntemlerine ilişkin kendi ağzından yani birincil kaynaktan bilgiler aktarmaktadır. Misal vermek gerekirse, Levski'ye göre Bulgar ahalinin devlete karşı isyan etmesinin sebeplerinden biri, vergilerin yüksek olmasıdır.³⁵ Örgüte mensup olan komitacıların Bulgaristan coğrafyasında

Lofça'da icrâ-yı tahrikat ile hükümet-i seniyye aleyhine fesâdat-ı kavliyye ve fiiliyye ve daha sâir cinâyata cüreti sâbit ve mütehakkık olan Vasil Diyako Lefski'nin [Levski] der-dest edildiğine ve mücâzâtı hakkında mazbatası posta ile gönderileceğine dâir Sofya'da teşkil olunan tahkik komisyonu reisi Ferik saadetlu Ali Sâib Paşa hazretleri tarafından alınan telgrafnâmenin halli leffen arz ü takdim kılınmış ve bu makule erbâb-ı fesadın idâm cezasıyla mücâzâtı hükm-i kanun icabından olduğundan müfsid-i merkumun dahi bu hükme tevfikân idâmı için iktizâ eden fermân-ı celîlü'l-unvanın ısdarı menut-ı irâde-i cenâb-ı Padişâhî idüğü Encümen-i Hass-ı Vükelâ'da tezekkür edilmiş olmağla ol-bâbda emr ü ferman isâbet-i nişân-ı hazret-i şehinşâhî her ne veçhile müteallik ve şeref-sünûh buyurulur ise muktezâ-yı münîfî icrâ olunacağı beyanıyla tezkere-i senâverî terkim kılındı efendim. Fî 4 Zilhicce sene [1]289

Marûz-ı çâker-i kemîneleridir ki,

Esâbi-i pirâ-yı tazîm olan işbu tezkere-i sâmiye-i vekâletpenâhileriyle melfûf telgrafnâme halli manzur-ı meâli-mevfûr-i hazret-i şehinşâhî buyurulmuş ve tezekkür ve istizân olunduğu üzere merkumun idâmı için iktizâ eden fermân-ı celîlü'l-unvanın ısdarı şeref-sünûh ve sūdûr buyurulan emr ü fermân-ı hümâyûn-ı cenâb-ı padişâhî mantuk-ı münîfînden olarak mezkur telgrafnâme halli yine savb-ı âlî-i hidivîlerine itâ kılınmış olmağla ol-bâbda emr ü fermân hazret-i veliü'l-emrindir. Fî 5 Zilhicce sene [1]289 [BOA İ. MTZ (04) 5/123 Lef 2. Belgedeki tarihler sırasıyla 2 ve 3 Şubat 1873.]

³⁵ Natsionalna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodiy, Orientalski Otdel, Deloto na Vasil Levski, Dok.

ya da Tuna Nehri'nin kuzeyinde, Osmanlı zaptiyelerinden kaçarken sığındıkları Bükreş, Yergöğü gibi mahallerde iletişime geçtikleri, onlara yardımcı olan kişilerin isimlerini ve etkinliklerini de gene bu ifade metninden ayrıntılı bir şekilde tespit edebilmek mümkündür.³⁶

İsyan örgütüne mensup komitacıların gizlenmek maksadıyla maske takarak yüzlerini saklamak ya da sahte isimler adına hazırlanan sahte pasaportlar ve mürur tezkereleriyle seyahat etmeye çalışmak gibi literatürde pek fazla dikkat edilmeyen detayları komitanın liderinin itirafıyla öğrenmek mümkün olmaktadır.

İfadesi sırasında Vasil Levski'ye doğrudan doğruya eylemleri ve işlediği cürümlere dair sualler sorulmuştur. Bazı sorular karşısında Levski suçunu inkar etmeye çalışmış olsa da ortaya konulan deliller yahut duruşmaya çıkartılan tanıkların şهادetleri karşısında suçlarını ve eylemlerini itiraf etmek durumunda kalır. Levski'nin kendisinin de yakalanması ve tutuklanmasıyla neticelenen Arabakonak'taki soygun hadisesinden bahsederken, bu olaydan sonra yapılanları "haydutluk" olarak nitelendirir. Hatta şayet yakalanmamış olsa İstanbul'a giderek gerçekleşen hırsızlık ve diğer şiddet eylemlerini itiraf etmeyi istediğini söyler. Nitekim işlediği cinayet sonucunda yakalanması nedeniyle bu tasarısını gerçekleştiremediğini söylemektedir.³⁷

Bu itiraflar sırasında aynı zamanda Levski'nin komita içindeki etkinliği ve önemi de ortaya çıkmaktadır. Zira örgüt üyelerinin kendi aralarındaki yazışmalarında veya merkezden kendilerine gelen talimatlarda altında Levski'nin imzası yahut mührü bulunmayan mektupları dikkate almadıkları ifade edilmektedir.³⁸

Levski'nin başında bulunduğu komitanın Bulgar ahaliden topladığı paralarla isyanda kullanılmak üzere silah satın aldığı ve örgüte dahil olan isyancıların hangi şehirlerde buldukları, nerelerde faaliyet gösterdikleri ve hangi çetelerin hangi takma isimleri kullandıkları da ifade metninden detaylı bir şekilde öğrenilmektedir.³⁹

71, no. 1. [Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий, Ориенталски Отдел, Делото на Васил Левски, Док. 71] no. 1.

³⁶ Natsionalna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodiy, Orientaliski Otdel, Deloto na Vasil Levski, Dok. 71, no. 1-2. [Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий, Ориенталски Отдел, Делото на Васил Левски, Док. 71] no. 1-2.

³⁷ Natsionalna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodiy, Orientaliski Otdel, Deloto na Vasil Levski, Dok. 71, no. 5-6. [Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий, Ориенталски Отдел, Делото на Васил Левски, Док. 71] no. 5-6.

³⁸ Natsionalna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodiy, Orientaliski Otdel, Deloto na Vasil Levski, Dok. 71, no. 2. [Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий, Ориенталски Отдел, Делото на Васил Левски, Док. 71] no. 2.

³⁹ Natsionalna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodiy, Orientaliski Otdel, Deloto na Vasil Levski, Dok. 71, no. 10. [Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий, Ориенталски Отдел, Делото на Васил Левски, Док. 71] no. 10.

İfade metninden elde edilen bir diğer önemli bilgi ise komitalara katılan bazı köylülerin bu kararı kendi özgür iradeleri ile vermedikleri, aksine kendilerine yöneltilen tehditler karşısında ihtilâl ve isyan komitalarında faaliyet göstermiş olmalarıdır.⁴⁰

Levski'ye bağlı örgütün farklı zamanlarda ve değişik mahallerde işledikleri cinayetler ve gerçekleştirdikleri soygunlar ile Levski'nin bizzat kendisinin bir çocuğu öldürmesinin itirafı da duruşmada kaydedilen ifade metninde yer almaktadır.⁴¹

Metinde zikredilen bir diğer önemli husus ise farklı sosyo-ekonomik ve kültürel niteliklere sahip Bulgar ahali ve isyancılar arasında, Bulgaristan'da gerçekleştirilmesi planlanan ihtilâl ve isyan teşebbüsünde takip edilecek yöneme ilişkin farklı tasavvurların bulunduğuun itiraf edilmesidir. Buna göre okur-yazar ve belirli bir aşamaya kadar eğitim almış kimseler Bulgaristan'da var olan ve isyanın sebepleri olarak gösterilen olumsuzlukların ahalinin eğitim seviyesinin yükseltilmesiyle aşılabileceğini savunurlarken, bilhassa eğitimden mahrum köylüler komitacıların da tahrikleriyle şiddeti tek çözüm yolu olarak görmektedirler.⁴²

Sonuç

On dokuzuncu yüzyılın ikinci yarısıyla birlikte adeta bir barut fıçısı haline gelen Bulgaristan coğrafyasında Bulgar ahalinin Osmanlı Devleti'nden bağımsızlığını elde etmesi amacıyla birçok komita faaliyet gösterir. Bu komitalardan birisi olan Bulgar Merkezî İhtilâl Komitesi'nin reisi Vasil Levski bir din adamı olarak yetişmesine karşın 1860'lı yıllardan başlayarak tutuklandığı Aralık 1872 tarihine kadar –bugünkü- Bulgaristan, Sırbistan ve Romanya topraklarında ihtilâl eylemleri yürütmüş ve genel bir isyanın örgütlenmesi üzerine çalışmıştır. Bu süreçte hem yayınlar yoluyla propaganda yaparak komitaların silahlı gücünü artırmayı hem de Osmanlı askeri birliklerine ve sivillere karşı uyguladıkları şiddet eylemleri ile bağımsızlık elde etme amaçlarının gerçekleştirmeyi hedeflemiştir. Ancak kendisine bağlı komitacıların 1872 yılı Eylül ayında Arabakonak'ta bir Osmanlı hazine arabasını soyduktan sonra yakalanmalarının ardından çıkarıldıkları mahkemede kendilerini bu eylemi yapmaları için reisleri Vasil Levski'nin yönlendirdiğini söylemeleri üzerine Osmanlı zaptiyeleri Levs-

⁴⁰ Natsionalna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodiy, Orientalski Otdel, Deloto na Vasil Levski, Dok. 71, no. 10. [Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий, Ориенталски Отдел, Делото на Васил Левски, Док. 71] no. 10.

⁴¹ Natsionalna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodiy, Orientalski Otdel, Deloto na Vasil Levski, Dok. 71, no. 13, 16-17. [Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий, Ориенталски Отдел, Делото на Васил Левски, Док. 71] no. 13, 16-17.

⁴² Natsionalna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodiy, Orientalski Otdel, Deloto na Vasil Levski, Dok. 71, no. 18. [Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий, Ориенталски Отдел, Делото на Васил Левски, Док. 71] no. 18.

ki'yi bulmak üzere harekete geçerler. Nihayet Aralık 1872'de Kakrina Hanı'nda yakalanmış ve mahkeme karşısına çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti'ne karşı giriştiği isyan teşebbüsü, soygun ve cinayet suçlarından yargılanmış, ifadesinde gerçekleştirdiği eylemleri itiraf etmiştir. Mahkemenin verdiği idam cezası kararının da onanması neticesinde 19 Şubat 1873 tarihinde Sofya'da idam edilir.

Hayatını ve eylemlerini yukarıda özetlediğim Vasil Levski hakkındaki bu çalışmayı kaleme almamın temel sebebi Türkçe literatürde çok az yeri olan bu dönemi ve Bulgaristan'ın bağımsızlığa götüren süreçte düşünceleri ve eylemleriyle önemli bir yere sahip olan Vasil Levski hakkında genel bir bilgi vermek, o dönemde meydana gelen olayların daha iyi anlaşılmasını sağlamak ve doğrudan doğruya birincil kaynağa müracaat ederek, Levski'nin mahkeme huzurunda verdiği ifadeyi okuyuculara sunmaktır. Bununla birlikte, Levski'nin yaşam öyküsüne, eylemlerinin niteliğine ve kapsamına yönelik tartışmalar; kendisini Osmanlı makamlarına kimin, ne amaçla ihbar ettiği ile ilgili fikir ayrılıkları ve Bulgaristan'da Vasil Levski başta olmak üzere, "millî kahraman" ve "ulusal idoller" yaratma süreçleri gibi meseleler bu çalışmanın amacını ve kapsamını aşması nedeniyle tartışılmamıştır.

AN EVALUATION ON THE REVOLUTIONARY ACTIONS AND THE COURT INTERROGATION OF VASIL LEVSKI, “THE LEADER OF THE BULGARIAN MISCHIEF COMMITTEE”

Abstract

Vasil Levski (1837-1873) was one of the major figures in the Bulgarian independence movement and the Bulgarian national identity based on his role in the organization and the ideological formation of the Bulgarian revolutionary organizations. Following his education and formation on the theology, Levski became a *daskalos*. At that time he made contact with the Bulgarian revolutionary organizations, which were formed in Serbia. While Levski was trying to organize an uprising in Bulgaria, he committed crimes such as murder and robbery. He was arrested and put on a trial after an unsuccessful robbery attempt by his comrades. Levski got the death penalty and he was executed on 19 February 1873. In this paper, Levski’s interrogation in the Ottoman court is transliterated for the first time in Turkish, and acts of Levski’s and the revolutionary organization led by him are discussed.

Keywords: Vasil Levski, Bulgaria, Ottoman Empire, First Bulgarian Legion, Second Bulgarian Legion, Bulgarian Revolutionary Central Committee.

KAYNAKÇA

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA)

BOA, Sadâret - Mektûbât – Umum Vilâyat (A. MKT. UM.), 1241/11.

BOA, İrâde – Eyâlât-ı Mümtâze, Bulgaristan (İ. MTZ (04)), 5/123.

Национална Библиотека Св. Св. Кирил и Методий, Ориенталски Отдел,
Делото на Васил Левски, Док. 71.

Yayımlanmış Eserler

Acaroğlu, M. Türker; *Bulgaristan’da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006.

Aydın, Mahir; *Osmanlı Eyaletinden Üçüncü Bulgar Çarlığına*, İstanbul: Kitabevi, 1996.

Aydın, Mehmet; “Hıristiyanlık,” *TDV İslâm Ansiklopedisi*, XVII (Ankara 1998), s. 352.

Crampton, R. J.; *Bulgaria*, Oxford University Press, 2007.

Daskalov, Roumen; *The Making of a Nation in the Balkans: Historiography of the Bulgarian Revival*, Budapest & New York: Central European University Press, 2004.

Detrez, Raymond; *Historical Dictionary of Bulgaria*, Lanham, Maryland & Toronto & Oxford: The Scarecrow Press, Inc., 2006.

MacDermott, Mercia; *The Apostle of Freedom: A Portrait of Vasil Levski Against a Background of Nineteenth Century Bulgaria*, London: George Allen and Unwin Ltd., 1967.

Şentürk, M. Hüda; *Osmanlı Devleti'nde Bulgar Meselesi (1850-1875)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1992.

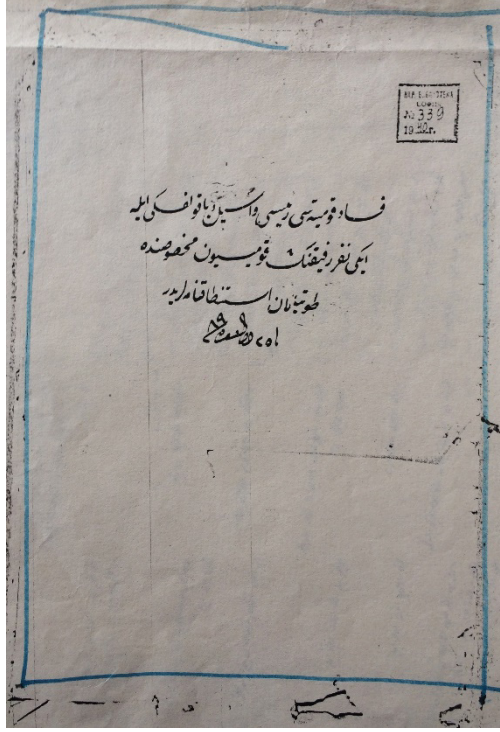
Стоянов, Захари (Stoyanov, Zahari); *Васил Левски Дяконът: Черти от Живота Му*, Издателска Къща Хермес, 2017.

Унджиев, Иван (Undjiev, İvan); *Васил Левски: Биография*, София: Издателство Наука и Изкуство, 1980.

Унджиев, Иван & Кондарев, Никола (Undjiev, İvan & Kondarev, Nikola); *Свята и Чиста Република: Избрани Страници от Писмата на Васил Левски*, София: Наука и Изкуство, 1987.

Унджиев, Иван (Undjiev, İvan); *Васил Левски: Биография*, София: Издателство на Българската Академия на Науките, 1993.

Васил Левски и Неговите Сподвижници пред Турския Съд (София: Народна Библиотека Кирил и Методий, 2012.

Ek: Vasil Levski’nin Mahkeme Huzurunda Verdiği İfade⁴³

Fesad Komitesi Reisi Vasil Diyako[n] Lefski [Levski]⁴⁴ ile İki Nefer Refiki-nin Komisyon-i Mahsûsunda Tutulan İstintaknâmeleridir

Fî 25 Zilkade sene [12]89⁴⁵

Numero 1.

Vasil’in İstintakıdır Fî 17 Zilkade sene [12]89⁴⁶

⁴³ Metni translitere ederken mümkün olduğunca tarafların kendilerine has ifadelerini muhafaza etmeye çalıştım. İfadede söylenen bazı yer ve kişi adlarının bugünkü imlâyı uygun yazımlarını ilk defa geçtikleri yerlerde belirttim ve bazı özel isimlerle yer isimlerini okuyucuya genel bir fikir vermesi maksadıyla kısaca açıkladım. Metnin orijinalinde yer alan “numero” ifadelerini muhafaza ettim. Natsionalna Biblioteka Sv. Sv. Kiril i Metodiy Orientaliski Otdel, Deloto na Vasil Levski, Dok. 71.

⁴⁴ Vasil İvanov Kuñçev [Васил Иванов Куңчев] ya da yaygın adıyla Vasil Levski Osmanlı belgelerinde Vasil Diyako[n] Lefski [Levski] olarak geçmektedir. Metinde başka isimleri yazarken takip ettiğim ismin belgedeki yazılışının ardından köşeli parantez [] içinde orijinal imlâyı vermek yöntemini Levski’nin adını yazarken okumayı güçleştirmemesi için uygulamadım. Vasil Diyako Lefski ya da kullanılış şekline göre sadece Diyako hâlinde bıraktım.

⁴⁵ 24 Ocak 1873.

⁴⁶ 16 Ocak 1873.

Sual: Adın nedir? Babanın adı nedir? Nerelisin ve zanaatın nedir? Kaç yaşındasın?

Cevap: Vasil. Babamın Yovan [İvan/Иван]. Karlova[lı]yım⁴⁷. Yirmi altı-yirmi yedi yaşındayım ve zanaatım Bulgarları gevşetmek⁴⁸ ve bunlara emniyet vermek için gezerim.

S: Memleketin olan Karlova'dan ne vakit çıktın ve nerelerde gezdin?

C: Yedi seneden evvel çıktım. Sırbıye'ye [Sırbistan] gittim ve Ulahıye'de [Eflak] dolaştım.

S: Sırbıye'de ve Ulahıye'de ne işle meşgul idin?

C: Sırbıye'de mektebe gidip okumak tahsil ettim ve Ulah'ta fesad komitesine Sırbıye'den beni çağırıldılar.

S: Fesad komitesine çağırıldılar seni ne hizmet için?

C: Bütün bütün Bulgaristan'a emniyet vermek hizmetinde kullandılar.

S: Emniyet vermeklik nedir? Nasıl emniyet verecek idin?

C: Vergi çok, rahatlık yok. Bunlar için emniyet verecek idim.

S: Bunun için nereleri gezdin ve gezdiğin yerlerde ne yaptın?

C: Ziştovi⁴⁹ ve Lofça⁵⁰ ve Tirnova⁵¹ ve Filibe'yi⁵² gezdim. Çünkü Sırbıye ve Ulahıye ve Karadağ ve Yunan, Bulgaristan'ı almak için hazırdır. Onun için yerimizi vermemek üzere bunları gezdim ve gezdiğim yerlerde kağıt bıraktım ve

⁴⁷ Karlova/Karlı-ova [Карлово], günümüzde Filibe'ye bağlı olan ilçe 1953-1962 yılları arasında *Levskigrad* adını taşımıştır. İlçenin adı, kurucusu olan Fatih Sultan Mehmed'in komutanlarından Karlızade Ali Bey'den gelmektedir. 1885 yılında Şarkî Rumeli Vilâyeti'nin ilhak edilmesiyle Bulgaristan hakimiyetine girmiştir. Bkz. M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, s. 541-542.

⁴⁸ Kelimenin imlâsı bu şekilde okutuyor. Rahatlatmak, üzerindeki baskıyı almak manasına gelebilecek yerel bir kullanım olabilir.

⁴⁹ Ziştovi [Ziştov/Свищов], Tuna Nehri kıyısındaki ilçe günümüzde Veliko Tirnova [Tirnova] kentine bağlıdır. Bulgar edebiyatının önemli eserlerinden *Bay Ganü'nün [Бай Ганьо]* yazarı Aleko Konstantinov da bu kentte doğmuştur.

⁵⁰ Lofça [Loveç/ Ловеч] kenti Sofya'nın kuzeyinde, Osma ırmağı kıyısında, Balkan Dağları'nın eteklerinde kurulmuştur. Aynı zamanda Ahmed Cevdet Paşa'nın doğum yeridir. M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, s. 691-692.

⁵¹ Tirnova/Büyük Tirnova [Veliko Tirново/Велико Търново], kuzey Bulgaristan'da yer alan kent, 1187'de ikinci Bulgar Devleti'nin başkenti olmuştur. 1879 yılında Bulgaristan Prenslığı'nin Kurucu Millet Meclisi [Събрание] Tirnova'da toplanmıştır. 1965'te şehrin adı Büyük Tirnova'ya [Велико Търново] çevrilmiştir.

⁵² Filibe [Plovdiv/ Пловдив] şehri Büyük İskenderin babası, Makedonya Kralı II. Filip'in ismini taşımaktadır. 1878 yılında teşkil olunan Şarkî Rumeli Vilâyeti'nin merkezi olan kent 1885 yılında Bulgaristan Prenslığı tarafından ilhak edilmiştir.

üç defa da Sofya'ya⁵³ geldim.

S: Sana komiteden verilen talimatta ve senin dağıttığın kağıtlarda ne yazar?

C: Komiteden verilen kağıtlar mühürlüdür, içinde ne yazar bilmem.

S: Seni komiteye çağırıp bu hizmette bulunacağını söyledikten sonra ibtidâ nereye gittin ve bu söylediğin yerleri nasıl gezdin ve ne yaptın ve o adamları nasıl buldun?

C: Ulah komitesinden memur ettiler, ibtidâ Zıştovi'ye gittim. Akşam gider sabahleyin kahveye çıktım. Fakat ben komitede olanları bilmem. Fakat onlar beni biliyorlar. Ben kahveden çıktığım vakit arkamdan adam gönderirler ve bunların elinde bir alâmet vardır ve ben o alâmeti biliyorum. Köyün kenarına çıktığımda alâmeti [gösterirler] ve bu alâmeti gördüğümde komisyondan verilen talimatı verir idim. Açar okurlar idi. İbtidâ Zıştovi'ye bıraktım. Fakat kimden ve adı nedir bilmem. Ve Zıştovi'den kalkıp Lofça'ya gittim. Dedo İstanço'nun [Dyado Stanço/Дядо Станчо]⁵⁴ hanına gittim. Yine deminden söylediğim gibi köyün kenarına çıktım. Elinde alâmetle birisi çıktı. Ona verdim talimatı. Fakat ismi nedir bilmem ve kendisini tanımam. Oradan Tırnova'ya ve sonra Filibe'ye gittim. Kemâ-fi's-sâbık talimatları verdim.

S: Bu alâmetleri nasıl gösterirler idi sana?

C: Beni gördüğünde ıslık çalar ve elinde bulunan alâmeti sallarlar ben de anlar, talimatı verir idim.

S: Seni[n] komiteden geldiğini nereden biliyorlar idi?

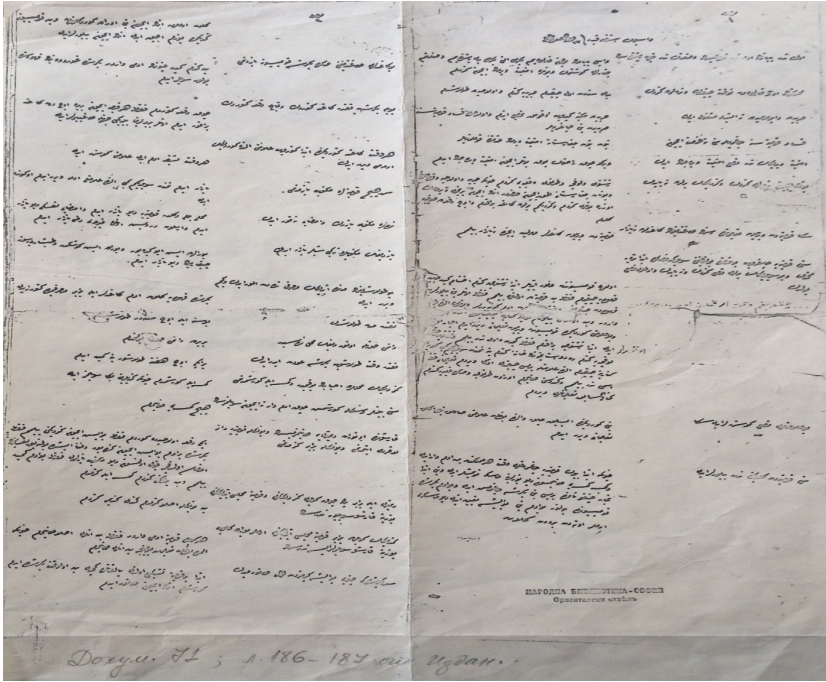
C: Çünkü ibtidâ büyük komiteye çağırıldıkları vakit her memleketten birer adam var idi ve kimse kimseyi tanımasın diye yüzlerine maske koymuşlar idi ve beni ibtidâ tüccar Çinko [Tsenoviç/Ценович]⁵⁵ namında birisi beni Bükreş'e çağırılmış idi ve bu adam Bükreş'te komisyonda bulunur. Bu adam beni bu işe tayin etti diye maskeli adamlar öteden beriden gelen

⁵³ Batı Bulgaristan'da yer alan Sofya [София]1879 yılında Bulgaristan'ın başkenti ilan edilmiştir.

⁵⁴ İfade metninde geçen bazı isimleri tespit edebilmek ve doğru bir imlâ ile yazabilmek için Dimitir Obşti ve yoldaşlarının, Vasil Levski'nin mahkemedeki ifadelerinin ve bazı yazışmalarının Bulgarca tercümesinin yaşımlanmış olduğu *Васил Левски и Неговите Сподвижници пред Турския Съд*, София: Народна Библиотека Кирил и Методий, 2012 künyeli kitaptan yararlandım.

⁵⁵ Dimitir Tsenoviç [Димитър Ценович] (1834-1915) Bükreş'teki Bulgar cemaatinin ileri gelenlerinden olup, Bulgar Millî İhtilâl hareketine finansal destek sağlamıştır. İsmi tespiti için bkz. *Васил Левски*, s. 189.

Numero 2.

C (devam): adamlar onun için beni orada gördüklerinden ve ben komisyona gittiğimde yüzüm açık idi. Onun için biliyorlardı.

S: Bu kağıtları dağıttığını sonra Bükreş'e komisyona yazdın mı?

C: Ben kendim gider, Çino'nun [Тсеновиç/Ценович] adamı vardır Bükreş'te Gavroveni'n [Гавровени] Kahvesi'nde bulur söyler idim.

S: Böyle Bükreş'ten ne kadar kağıt götürdün ve kaç defa getirdin?

C: Çok defa getirdim. Fakat her kasaba için bir yere üç dört kağıt bırakır idim. Onlar birbirlerini bildiği cihetle dağıtırlar idi.

S: Her vakit kağıt getirdiğinde ibtidâ getirip alâmeti elinde gördüğün adama mı verir idin?

C: Her vakit başka adam idi, alâmeti gösterir idi.

S: Sen hiç komitelere mektup yazdın mı?

C: Yazar idim. Deminden söylediğim gibi elinde alâmetli adama verir idim. O gönderir idi.

S: Nerelere mektup yazdın ve imzayı ne kor idin?

C: Mahalli belli değildir. Komiteye diye yazar idim. İmzayı Lefski diye yazar idim ve *Arslan Dervişoğlu Kırçalı* dahi yazar idim.

S: Yazdığın mektuplara ne gibi şeyler yazar idin?

C: Buralarda iş iyi gidiyor ve burada iş gevşektir ve dışarıya söz çıkarmayın diye yazar idim.

S: Bu dolaştığın müddette ettiğin masrafı nereden alır idin ve kim verir idi?

C: Bükreş'te kahveye gelen adam kağıtlar ile beraber masrafımı da getirir idi.

S: Ne kadar müddet dolaştın?

C: Bu sene ile üç senedir dolaşıyorum.

S: Daimî suretle oturduğun mahal neresidir?

C: Bir yerde daimî suretle bulunmadım.

S: Ne kadar vakit dolaşıp Bükreş'e avdet eder idin?

C: Bir, iki, üç hafta dolaşır yine gider idim.

S: Gezdiğin mahallerde ahababın yok mudur ve kimse ile görüşmedin mi?

C: Kimse ile görüşmedim. Çünkü kendilerini bana söylemez[ler] idi.

S: Seni bilenler ve seninle görüşmüş çok adam var. Ne için söylemezsin?

C: Hiç kimseyi tanımam.

S: Karşında oturan Dimitri'yi [Димитър] tanımaz mısın ve bununla komiteye dair lakırdı etmedin mi ve bununla beraber gezmedin mi?

C: İki defa Ulahiye'de gördüm. Fakat bu iş için gezdiğini bilmem. Fakat Bükreş'te bir adam bu iş için geziyor ve fena işte bulunuyor "Lefski'nin imzası olmadıkça kabul olunmasın" diye mektup yazıldı. Fakat bu adam kimdir bilmem ve ben yalnız gezerdim. Kimse ile gezmedim.

S: Dimitri [Димитър] ile beraber pek çok köyleri gezdiğinizi ve komite meclisi ettiğinizi yüzüne karşı söylüyor. Ne dersin?

C: Ben bununla asla gezmedim. Kendi kendime gezdim.

S: Gittiğin köylerde beraber komite meclisi ettiğinizi, adamlar burada, gelip yüzüne karşı söyler ise ne dersin?

C: Her köyde komite adamı vardır. Fakat ben onları asla tanımam. Çünkü elimde bulunan talimat mucibince ben onları tanımam.

S: Sen Bükreş'teki Çenovî'yi [Tsenoviç/Ценович] bu işe girmezden evvel tanır mıydın?

C: İbtidâ bir komite teşkil olundu, Balkanlara geçti. Ben o vakit Bükreş'te idim. Görüşüm, onun için tanır idim.

Numero 3.

S: İbtidâ nasıl görüştün Çenov [Tsenoviç/Ценович] ile?

C: Bir ecnebi adam gördüğü vakit sorar idi. O münasebetle görüştüm.

S: İbtidâ görüştüğün ne kadar vakit oldu? Yani bu işe girmezden kaç sene evvel idi?

C: Bu işe girmezden üç sene evvel idi görüştüm.

S: Sen memleketin olan Karlova'dan çıktığın vakit ibtidâ nereye gittin?

C: Memleketten çıktım. İbtidâ Tulça'ya⁵⁶ gittim. Bir sene oturduk daskalık⁵⁷ ettim. Oradan Galats'a⁵⁸ geçtim. Beş altı gün oturup Bükreş'e gittim. On gün kadar oturdum. Sonra Sırb mektebine okumak için gittim.

S: İbtidâ tahsilin nerededir?

C: Memlekette tahsil ettim.

S: Sırb'da ne lisan okudun?

C: Sırça lisan tahsil ettim ve iki sene mektepte okudum.

S: Senin Sırb'da, mektepte okuduğunu Çenov [Tsenoviç/Ценович] nereden bildi de seni bu defa bu iş için çağırtdı ve kiminle çağırtdı ve Bükreş'e gittiğinde Çenov'u [Tsenoviç/Ценович] nerede buldu?

C: Ben henüz mektepte iken Ulahiye'de komite tertip olduğunu işittim. Gittim Bükreş'te Hacı Dimitri'yi [Hacı Dimitır/Хаджи Димитър]⁵⁹ buldum.

⁵⁶ Dobruca bölgesinde yer alan Tulça [Tulcea] günümüzde Romanya sınırlarında bulunmaktadır.

⁵⁷ Yunanca öğretmen manasına gelmektedir.

⁵⁸ Galats [Galați] şehri günümüzde doğu Romanya'da bulunmaktadır.

⁵⁹ Asıl adı Dimitır Nikolov Asenov'dur [Димитър Николов Асенов] (1840-1868). Bulgar İhtilâl

Tertiplerini sordum, söyledi. Tertiplerini beğenmedim. Çünkü bunlar yüz kişi kadar idiler. Onun için geri döndüm. Asker mektebine girdim. Altı ay okudum. Sonra Çenov [Tsenoviç/Ценович] bir mektup gönderip beni çağırmış. Ve mektubun meali "Etraftan, Bulgarlardan adamlar toplandı komite teşkil olunuyor. Bir saat evvel gelesin" diye idi. Bükreş'e gittim Çenov'u [Tsenoviç/Ценович] buldum. "Bulgaristan'dan, her taraftan adamlar var. Buraya gelen komite âzâlarını intihab edecekler ve kendileri daima ahz ü itâda bulduklarından meclise maske ile giriyorlar" dedi ve "Bu maskeli adamlar altışar âzâ intihâb olmak için re'yini verecek" dedi. O vakit beni tanımaları için maske koymadılar, beni bu maskeliler gördüler. Çünkü gezdiğim yerlerde beni tanısınlar diye ve bu toplanan adamlar Ulahiye'de bulunan Bulgarlardan komite meclisinde bulunmak üzere altı âzâ intihâb ettiler. Fakat isimlerini bilmem çünkü bunlar gizli idi ve bu altı kişi dahi bir gizli reisi intihâb ettiler. Reislerinin dahi ismini bilmem.

S: Verilen talimatlarda olan imza veyahut mühürde kimin ismi var idi?

C: Bükreş'e gittiğimde Gabroven'in [Gabroveni] Hanı'na gider idim. Beni gizli adamlara götürürler imiş. Sonra bir tanımadığım adam tayin olduğum işin gerekli talimat ve mektuplarını getirir verir idi ve talimatlar zarf içinde olup mühürlü olduğundan imza veyahut mühürü bilmem ne idi. Ve bu adam[ın] getirip verdiği kağıtların üzerleri yazılı değil idi. Bana lisanen söyler idi. Ben de bilmek için yazar idim.

S: Sen tanımadığın bir heyette yüzlerini görmediğin adamların bu işe seni tayin ettiğini nasıl kabul ettin?

C: Sarraf an-asıl Zıştovili ve Bükreş muteberlerinden Dimitraki Çenoviç[in] [Dimitir Tsenoviç/Димитър Ценович] teşviki ve bana verdiği teminatla girdim.

Numero 4.

Merkum Vasil Lefski'nin Tekrar İstintakıdır

Fî 17 Zilkade sene [12]89⁶⁰

S: Bu vechile ve bu Dimitraki Çenoviç'in [Dimitir Tsenoviç/Димитър Ценович] teşviki ve vâki' olan ifâde ve temini öyle bu işi kabul ettiğini söylüyorsun. Bu suretle işi kabul ettikten sonra ibtidâ ne vakitler Ulahiye'den bu

Hareketi'nin önde gelen komite liderlerindedir. 1868 yılında Stefan Karaca [Стефан Караджа] ile birlikte Balkan Dağları'nda Buzluca Tepesi yakınlarında Osmanlı kuvvetleriyle girdiği çatışmada hayatını kaybetmiştir. Raymond Detrez, *Historical Dictionary of Bulgaria*, Lanham, Maryland & Toronto & Oxford: The Scarecrow Press, Inc., 2006, s. 211.

⁶⁰ 16 Ocak 1873.

tarafa geçtin ve ne suretle geçip nerelere gittin doğruca beyân ile?

C: Geçen bin sekiz yüz altmış dokuz sene-i Milâdiyesi şehr-i Mayıs esnasında İstan İstançulesku [Stan Stañçulesku/Стан Станчulesky]⁶¹ namıyla bir kıta Ulah pasaportu çıkarıp ibtidâ Yergök'ten⁶² [Yergöğü/Giurgiu] Ziştovi'ye çıktım. Bizim talimatımızın icabı bir yere çıktığımızda bir gece orada yatıp kendimizi tanıyanlara tanıttırdıktan sonra sabahısı haric-i kasabaya çıkıp ve bizi tanıyanlardan birisi elbette arkamızdan geleceğinden ve işaret olarak elinde bir beyaz kandil ile sallayıp oynayarak biz öyle beyaz kandilli adamı gördüğümüzde bir kenara ve tenha mahalle çıkıp yanımızda bulunan mektubu verir ayrılırız. İşte bu bizim kaide icabından olmakla işte birinci defa Ziştovi'de geldiğimimde tüccardan Kosfo'nun [Kosto] hanı kahvesine indim ve o gece orada yattım sabahleyin ber-muceb-i kaide kasabanın haricine çıktım. İşte bu veçhile işareti vererek bir adam yanıma geldi. Ben de yanımda bulunan mektubu ona verdim ve o gün oradan çıkıp orada satın almış olduğum beygir ile doğru Lofça'ya gittim. Ve orada Kordo İstanço'nun [Тодор Станчев]⁶³ hanına indim ve orada dahi yukarıda söylediğim ve Ziştovi'de yaptığım gibi yine kasabanın haricinde Lofça'ya olan mektubu dahi verdim. Fakat mektubu vermeksizin Marin'in kahvesine gitmiş idim. Oradan kalkıp kasabanın dışarisına çıkarak mektubu verdim. Ondan [oradan] Tırnova'da Hacıyka'nın hanına indim. Ve ertesi sabah sahibinin ismini bilmediğim ve tüccarların çıktığı bir büyük kahveye çıktım. Bادهu kasabanın kenarında minvâl-i sabık üzere yine işaretle yanına gelen adam[a] mektubu verdim. Oradan Filibe'ye gittim ve İki Kapılı Han'a kondum. Ve sabahleyin o hanın kahvesine kondum ve âdet veçhile bir-iki saat oturduktan sonra yine kasabanın haricine çıktım ve işaret ederek arkamdan gelen adama yine mektubu verdim. Oradan yine geldiğim mahallerden geriye dönüp karşıya, Bükreş'e geçtim.

S: Bu mektupların cevaplarını aldın mı?

C: Bu ibtidâ getirdiğim mektuplar komitelerin postaları ne veçhile olacak ve Bükreş komitesiyle ne veçhile muhabere edecekler bunların tertibatından ibaret olup bunun cevapları[nı] tertip ettikleri postalarıyla gönderirler.

S: Bükreş'e geçip ne kadar oturdun ve orada ne gûnâ teşebbüsatta bulunup ne kadar sonra tekrar bu tarafa geçtin?

⁶¹ *Васил Левски*, s. 190

⁶² Romanya'da Tuna Nehri'nin sol kıyısındaki şehir, Bulgaristan'daki Rusçuk [Ruse/Pyce] kentinin karşısında yer almaktadır.

⁶³ *Васил Левски*, s. 190

Numero 5.

C: Ben Bükreş'e geçtiğimde komite tarafından talimat kaleme alınıp diğer bu taraftaki komitelere dağıtmak üzere birer nüshasını bana verdiler. Ben de komite postası vasıtasıyla bu nüshaları komitelere gönderdim. Ve her komite kendi efkârınca o nüsha tashih edilmiş olduğu halde tekrar Bükreş'e gönderdiler. Tashih olunup geldikten sonra bu talimatı tab' üzere bana lüzumu miktar verdiler. Fakat bu talimatların bu tarafa geçirilmesi muhâtaralı olduğundan ben geçirmeyip komite postası marifetiyle Zıştovi'ye geçirilmiş, Zıştovi'de kendilerine lazım olacak miktarını alıkoyup kusurunu bana verdiler. Ve bu talimatlarında ibtidâ ne veçhile mektupları verdiysem yine o suretle Tirnova ve Lofça ve Filibe'ye gidip talimatları da verdim. Ve Filibe'ye gittiğimde artık geriye dönüp Bükreş'e geçtim. Kasabalarda bu talimatların ne tesirâtı olduğunu ve halkça şüyû bulup bulmadığını teftiş ve tahkik için kendimi kimseye bildirmeyerek kahvelere ve mecmû-i nâs mahallere uğrayıp gezdim. Oradan yine Bükreş'e avdet ettim.

S: Bu teftiş ve tahkikte halkça talimatın tesirâtını nasıl anlayabildin? Size müsaade mi, yoksa değil mi idi?

C: Ettiğim teftişten komite meselesinin avam beyinde şâyî olmadığını ve binâberin pek gizli tutulduğunu tahkik eylediğimden bu gidişimin bize müsait olduğunu anladım.

S: İkinci defa Bükreş'e avdetinde nereye gittin ve ne yaptın ve tekrar bu tarafa ne vakit geçtin?

C: O defa Bükreş'e avdetimde hasbe'l-icâb dört-beş ay kadar bu tarafa geçmedim. Ve hazine [v]urulmazdan evvelce İstanbul tarikiyle karadan Filibe'ye gittim. Oraya geldiğimde Bükreş'ten bir mektup gelip meâlde şu veçhile muharrer idi: "Sofya'ya giden hazine [v]urulmuş ve bunun için Dimitri [Димитър] namında birisi hapsedilmiş. Eğer bu madde için komite takımı da hapsolunur ise cümleten ihtilâle kalkışmak için sen işaret ver ve biz bütün voyvodalara da yazarak sana yardım edeceklerdir" diyo[r] idi. Ben mektubu okuduğumda sonra düşündüm, bu hazine [v]urulmak meselesi haydutluktan ibaret olduğundan ihtilâle kalkışmayı münasip görmedim. Onun için teknil Bulgaristan'da bulunan komitelere, karşı komitesinden böyle bir emir geldiğini ve mesele haydutluk meselesi olduğu cihetle kalkışmak münasip olmayaçağını yazdıktan başka bu meâlde olarak Bükreş Komitesi'ne de cevap yazdım. Bu cevaptan sonra Bükreş Komitesi beni işten çıkarmak ve tanımamak istedi. Ben de sonra İstanbul'a gidip sizin gibi büyük zevâta müracaatla itiraf-ı cürm ü kusur ederek ve affımı isteyerek keyfiyeti evvelinden ahirine kadar her bir tafsilatı ile bildirmeyi tasmmim eyledim.

Numero 6.

S: Bu efkârını icraya mâni ne oldu?

C: Niyet ettim Rusçuk'a gidecek idim. Oradan dahi İstanbul'a gidecek idim. Fakat burada beni yaralayıp tuttular.

Bende

Diyako Vasil

Lefski

Fî 16 Zilkade sene [12]89⁶⁴

Vasil Diyako Lefski'nin Tekrar İstintakıdır

Fî 18 Zilkade sene [12]89⁶⁵

S: Sen geçen günkü istintakında Bükreş'ten bu tarafa üç defa geçtiğini, birincisinde komite postaları tertibatına dair mektup dağıttığını, ikincisinde matbû talimatları neşrettiğini, üçüncüsünde Dersaâdet tarikiyle gelip yakayı ele verdiğini beyan etmiş idin. Halbuki sen bu kadar iş görmeyip karşıdan bu tarafa pek çok kereler geçtiğini ve buralarda pek çok zamandan beri köylerde gezerek komiteler teşkil edip meclis muvacehesinde talimatları okuyarak bu işe herkesi teşvik ve tergib ettiğini ve silah ve cephaneye mübâyaa etmek üzere pek çok paralar topladığını ve Büyük Lofça Komitesi'nin riyâseti üstünde olarak *Arslan Dervişoğlu* ismini aldığını ve bu yolda gerek Bükreş'te ve gerek sâir mahalde olan komiteler ile pek çok muhâbere ve mükâtebe eylediğini beyan ettin. Bunlar nasıl oldu? Tamamıyla birer birer söyle.

C: Komitelere her ne ki ilân olur ise içeriden Bükreş büyük komitesinden gelir idi. Ben de burada olan komitelere ilân eder idim. Çok vakitler ilân olacak maddeleri aynıyla ilân eder idim. Ve bazen ilâve olunacak şeylere lüzum görünüyor ise kendim ilâve ederim. İmzam ile ilân eder idim. Ve benim kasaba ve karyelerde gezdiğim halkı komiteye teşvik için olup komiteler işi nasıl gidiyor ve nasıl tutuluyor, meydana çıkarılmıyor mu, buralarını teftiş ve tahkik için idi. Ve gezdiğim kasaba ve sâir mahallerde komite işine hanel getirecek bir hareket görür isem Bükreş Komitesi'ne yazar idim. Oradan bu maddenin tahkikine dâir emir gelir idi. Ve merkez komitesi de tahkik edip keyfiyeti Bükreş Komitesi'ne yazar idi. Hatta yalnız bu tarafın değil Bükreş Komitesi âzâlarından dahi bir münasebetsizlik zuhur edecek olur ise onlara da lâzım gelen tenbihatı ben yazar idim. Zira bir ağızdan çıkması matlub idi ve ben mürettib idim. Ve köylerden toplanan para o köylerin

⁶⁴ 15 Ocak 1873. İstintak metninin başında tarih 17 Zilkade 1289 [16 Ocak 1873] olarak verilmiş; ancak ifade tutanağının sonunda 16 Zilkade 1289 [15 Ocak 1873] tarihi yazılmış.

⁶⁵ 17 Ocak 1873.

Numero 7.

C (devam): tayin olunan merkez[in]e gönderiliyor idi. O merkezde gerek ben hazır olayım ve gerek olmayayım karşı komitesine isal ederler idi. Ben para toplanan komitelere uğradığım vakitte lazım gelen ilm ü haberlerini usulümüz veçhile verir idim ve merkeze uğradığımda gaybubetimde karşı komitesine giden paraların miktarını ve mahallini malumat verirler idi.

S: Bu paraları ne için toplar idiniz?

C: Bu toplanan paralar silah için toplanmaz idi. Çünkü daha ne olacağı belli değil idi. Yalnız masraf için para toplanır idi.

S: Ya birtakım silah alınmış, bunlar nasıl oldu?

C: Belki bu silahları panayırlardan almışlardır. Komite almış olsa benim malumatım olacak idi.

S: Lofça'dan köylere dağılan revolverlerin parası kabz olunacağına dâir bizde ilm ü haberler var. Malumatın olmadığı halde bu ilm ü haberleri nasıl vermişsin?

C: Lofça Komitesi bana silah için para toplandığını söylemez idi. Şu kadar para gönderildi derler, ben de bunun için ilm ü haber verir idim.

S: Bu komiteler ile nasıl muhabere eder idiniz?

C: Köyden köye kasabadan kasabaya komite postaları var idi. Onlar vasıtasıyla muhabere olunur idi.

S: Sen komitedeki olan adamları görmez ve tanımaz mı idin?

C: Bizim talimat iktizasınca bunları tanımak benim işime gelmez idi.

S: Şimdi mi talimat hükmünce tanımak istemiyorsun yoksa evvelden de şahıslarını tanımaz mı idin?

C: Tanımaz idim. Daha o vakit tanımaz idim.

S: Postacı olanları da tanımaz mı idin?

C: Kendi adamlarıdır onları da tanımaz idim.

S: Mektuplarını nereye verir idin? Yoksa devlet postası gibi bir sandık mı var idi?

C: Ben sekiz on kıta mektup hazırlayıp bir yere mektup gönderecek olduğum halde yine kasabanın haricine çıkarım ve işaretleşerek gelen adam mek-

tupları alır. Onlar nereye gideceğini bilirler.

S: Lofça'da bu işareti hangi kahvede verir idin?

C: Lofça'da Marin'in Kahvesi'nden kalkar kasaba haricine çıkar, işaret verir idim.

S: Demek ki Marin'i tanıyorsun?

C: Bana Marin'in Kahvesi'ni söylemiş idi, ben gider orada işimi görür idim. Orada birkaç kahveci var idi. Hangisinin Marin olduğunu bilmez idim.

S: Karlova'da da böyle kahve var mıdır?

C: Karlova'da böyle iş yoktur. Var ise de belki başkası işler ben bilmem. Orasını Filibe bilir. Filibe bana tâbi değildir.

Numero 8.

S: Akçakilise⁶⁶ de böyle midir?

C: Onlar Filibe'ye dahildir. Filibe bilir, ben bilmem.

S: Senin idare ettiğin hudut nereleridir?

C: Ziştovi, Lofça, Tırnova, Filibe. Bu dört kasabadaki komitelerdir.

S: Kahvecisinin ismi nedir?

C: İsmi bilmem.

S: Filibe'de böyle kahve var mı ve kahvecisinin ismi nedir?

C: Filibe'deki İki Kapılı Han'daki kahvedir. Ve kahveci Müslümandır. İsmi[-ni] bilmem.

S: Bu komiteler haricinde yalnız adamlarla muhabere ettiğin var mıdır?

C: Bana komitelerden mesela bazı köylerde bulunan adamlardan birisi iyi hareket etmiyor, sen de yaz diye bana yazarlar idi. Ben de yazar idim. Fakat ben kim olduğunu bilmem. Çünkü kasaba dahilindeki köylerin isimleri yok idi. Numero ile idi.

S: Ne için kendileri kendileri yazmayıp sana yazdırırlar idi?

C: Kasabadaki komiteler kurrâ komitelerini teşvik ve idare ettikleri an-

⁶⁶ Bugünkü adı Sopot [Conot] olup, Filibe'ye bağlıdır ve 1885 yılında Bulgaristan hakimiyetine girmiştir. Koca Balkan Dağı'nın güney eteklerinde yer alan kent aynı zamanda ünlü Bulgar İvan Vazov'un da doğum yeridir ve 1950-1965 yılları arasında *Vazovgrad* olarak adını taşımıştır. Bkz. M. Türker Acaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2006, s. 21-22.

laşılmasın diye bana yazdırırlar idi. Çünkü memur-i müstakil dahi ben idim.

S: Filibe'ye gittikçe köylere uğramaz mı idin?

C: Köylerden geçer idim. Fakat bir şey onlara sormak istemedim değil idi.

S: Sarasovlu [Tsaratsovo/Царацово]⁶⁷ karyesinde kimseyi tanımaz mısın?

C: Filibe'ye seyrek geçtiğimden hatırıma gelmiyor. Çünkü köylerinde az yattım.

S: Sarasovlu'da [Tsaratsovo/Царацово] Arabacı Bojil'in [Божил] Hanı'n-da kalmadınız mı?

C: Hatırıma gelmiyor.

S: Filibe'ye gider iken İzvor'dan⁶⁸ ve Teteven'den⁶⁹ kimseyi beraber götürdün mü?

C: Bilmem.

S: Yol tezkeresiyle mi gider idin ve tezkereyi kim alır idi?

C: Zıştovi'den pasaportuma bakarlar idi. Onun üzerine İstan İstançulesku [Stan Stançulesku/Стан Станчulesky] adına Osmanlı tezkeresi verir idi.

S: Üç sene müddet tezkeresi ile mi kaldın ve dolaştın?

C: Hayır, fakat Ulah'tan her defa pasapor[t] alır idim.

Dido Piyev'den [Дидьо Пеев]⁷⁰ Diyako'nun Muvacehesinde Sual

Fî 18 Zilkade sene [1]289⁷¹

S: Sen Diyako ile Filibe'ye gittiğini söylüyor idin. Şimdi Diyako inkar ediyor. Ne dersin?

C: Evvelki takririmde beyan ettiğim veçhile Lofça'ya ve Filibe'ye ve bazı köylere gittik. İşte yüzüne karşı söylüyorum.

S: Sarasov'da hangi evde kaldınız?

⁶⁷ *Vasil Levski*, s. 194.

⁶⁸ Sofya'ya bağlı bir köy.

⁶⁹ Lofça'ya bağlı bir kent merkezi.

⁷⁰ *Vasil Levski*, s. 194.

⁷¹ 17 Ocak 1873.

C: Arabacı Bojil'in evinde kaldık.

S: Diyako'nun tezkeresini nasıl aldın?

C: Benim tezkeremi alıp karşıya geçti.

Bende

Dido Piyev'den [Дидьо Пеев]

Diyako'dan Tekrar Sual

S: Karşında duran Dido Piyev'in [Дидьо Пеев] söylediğini işittin. Şimdi bunlara ne dersin?

C: Bu belki başkasıyla gezmiştir. Şimdi benim üzerime atıyor.

Numero 9.

S: Dido Piyev'in [Дидьо Пеев] ismine olarak aldığın tezkere senin evrakının içinde ve bizim elimizdedir. İnkârın manası yoktur.

C: İşin doğrusu İzvor'dan Filibe'ye gitmek üzere bir adam istemiş idim. Dido Piyev'i [Дидьо Пеев] göndermişler. Beraber gittik.

S: Demincek ne için inkar ettin?

C: Bana pek çok adamlar açılmıştır. Fakat işlememiştir. Nasıl yakayım?

S: Sen işleyen adamları söyle. Evvela Zıştovi'den başlayalım. Zıştovi'de kim beraber işlemiştir, bildir?

C: Zıştovi'de kimsenin evinde kalmadım. Çünkü Zıştovi Komitesi'nin muhabirinin elkabı yazılı olan kağıdı kaybetmiş idim. Bizzat görüşmek mümkün olmadı ve Zıştovi'de bu işi işlemiş kimse olmamalıdır.

S: Lofça'nınkiler kimler idi?

C: Terzi Vane'yi [Ваньо]⁷² biliyorum. Ve üç terzi Vane'nin [Ваньо] evine gelir idiyse de şahıslarını belki tanıyorum; fakat isimlerini bilmem.

S: Tırnova'da kimleri biliyorsun?

C: Tırnova'da ilk defa yukarıda tarif ettiğim gibi şahıslarını tanımadığım hâlde mahud işaretlerle mektubu verdim. Fakat Tırnova vücuhundan Kara-gözoğlu İstefan Ağa'nın [Стефан Карагъозов]⁷³ nüfu[z]lu olmasıyla komiteye idhâli teklifini etmek üzere Bükreş'ten tenbih olunmuştu. Sonra hizmetkarını

⁷² Васил Левски, s. 194.

⁷³ Васил Левски, s. 195.

buldum. "Bükreş Komitesi'nden geldim, kendisiyle görüşmek istiyorum, kabul ederler ise bana haber ver" dedim. Görüşmeye kabul ettiğini müşir hizmetkar ile haber geldi. Ancak bu adam[in] hükümete yakın olduğunu öğrendiğimden hükümete haber vermesinden korkup bir daha görünmek istemedim.

S: Karagözoğlu'nun böyle olduğunu kim söyledi?

C: Bükreş'ten bana "Bu adam hükümet adamdır, pek ihtiyatlı davranmalısın, bak ona göre düşün de münasip bulur isen yap" demişler idi. Onun için cesaret edemedim. Ve bu defa tutuluncaya kadar kendisini görmedim.

S: Tırnova'daki muhabir[in] kim olduğunu bu kadar müddette elbette öğrenmişindir. Biz onu istiyoruz, yoksa [komiteye] girmeyenleri sormuyoruz ve aramıyoruz.

C: Tırnova'da bu işe dehaleti kabul etmediklerinden kimseyi tanıyamadım ve görünmek istemediler.

S: Filibe'de kimleri biliyorsun?

C: Filibe'de bir hekim vardır. Ona mektup gönderdim. Fakat kabul etmemiş.

S: Canım biz sana kabul etmeyenleri sormuyoruz. Kabul edenler kimdir? Şimdi onu soruyoruz, onları söyle.

C: Birkaç çocuk var idi. Fakat isimlerini bilemiyorum. Arabacı Yovan [İvan/ Иван] vardır. O bilir Filibe'deki olanları.

Bende

Vasil Diyako Lefski

Numero 10.

Vasil Diyako Lefski'nin Tekrar İstintakıdır

Fî 19 Zilkade sene [12]89⁷⁴

S: Mehmed Derviçoğlu Kırçalı hangi komitenin ismidir?

C: Teteven Komitesi ismi olmalıdır.

S: Teteven kasabasının reisi veyahud içinden sözbaşı kimdir? Şahsen tanıyıyor musun?

C: Bu isimler, şahıslarını tanımamak üzere tertib olunmuştur. Riyaset ve

⁷⁴ 19 Ocak 1873.

sâir umur onların aralarında tertib olunur idi. Bu işe dâir ve memur tahririne ben müdahale edemez idim.

S: Gördüğün adamların isimlerini bilmez misin?

C: Şahsen görür isem belki isimlerini bilirim. Fakat isimleri hatırıma gelmiyor.

S: Böyle bir gizli işte isimleri bilmemek mümkün değildir. Elbette birisini olsun bilmek lâzım gelir.

C: Daskal vardır. Bu işleri o alır verir idi.

S: Teteven'e gidip meclis etmedin mi ve talimatı okumadın mı?

C: Evet gittim. Bir kere mektepte bir-iki defa da handa meclis oldu. Ben talimatı gerçi okudum fakat onların evvelden talimatı var idi. Ve biraz vakit sonra Bükreş'te olan merkez komitesiyle doğrudan doğruya muhabereye başladılar. Biz bir aralık Yakovalı Dimitri [Димитра Дяковчанина] ile münâzaa ettik. Ben Teteven işini yüzü üstüne bıraktım. Sonra ne olduğunu bilmem.

S: Bu münâzaayı etmezden evvel ibtidâ Teteven Komitesi'ni kim teşkil etti ve Teteven'e Yakovalı Dimitri'yi [Димитър] kim getirdi onu soruyoruz. Dimitri [Димитър] ile kavganız kavgadan evvel bir vukuatın vücudunu ister. Biz de orasını soruyoruz.

C: Dimitri [Димитър] ile kavgamızın sebebi komitelerden topladığı paraların hesabını vermek istemediği içindir. Komiteler kendi kendisine olmuştur.

Tetevenli Hacı İstanü [Хаджи Станьо]⁷⁵ ile Petko Milev'den [Петко Милев] Diyako Lefski'nin Muvacehesinde Sual

S: Karşınızdaki oturan adamı tanır mısınız?

C: Diyako Lefski'dir, tanırız.

S: Siz geçen günkü istintakinizde "Diyako Lefski geldi bizi topladı, talimat okudu, bizi komiteye davet etti ve korkuttu, biz de komiteye yazıldık" diyor idiniz. Diyako "Ben talimat okudum fakat bunlar evvelden komite idi" diyor. Ne dersiniz?

C: Biz evvelden komite filan bilmez idik. Bir gece geldi. Yarım saat kadar köyde oturdu. Bize talimatı okudu. Komiteyi bize anlattı ve hatta "Hacı İstanü

⁷⁵ Васил Левски, s. 196.

eğer sen bu komiteye girmez isen Plevne'den ve Lofça'dan adamlar tayin ettik, gölge gibi arkandan geziyor. Seni öldürürler" diye izâfe etti. Ve hatta beş lira da verdim.

S: Diyako Lefski bunlar işte yüzüne karşı söylerler. Buna şimdi sen ne dersin?

C: Ben vâkıa gece gittim. Sana "Hükümet tarafına söz kaçıtır isen talimatın hükmünce seni öldürürler" demiş idim. Yoksa revolver elimde olarak izâfe etmedim.

S: Sen deminden şahsını bile tanımıyorum diyor idin. Şimdi kendisiyle ettiğin lakırdıları bile hatırına getiriyorsun. İş saklamaktan vazgeç. Hakkıyla doğruca söyle.

C: Ben yanında talimatı okuduğum adamları bilirim. Lakin benden sonra kimin dahil olup olmadığını bilmediğim için isimlerini ta'dad etmiyorum.

Numero 11.

Marko Yonçev [Марко Йончев], Hacı Yovanoğulları [Хаджи Ивановите]⁷⁶ –İstanço [Станчо] ve İstanü [Станьо] ve Daskal Yovan'dan [Даскал Иван] Diyako'nun Muvacehesinde Sual

S: Karşınızda oturan adamı tanır mısınız?

C: Diyako Lefski'dir. Biliriz ve tanırız.

S: Siz evvelki istintakınızda "Diyako Lefski geldi, talimat okudu, izâfe etti, bize komite[yi] anlattı ve komiteye yazdı" diyor idiniz. Diyako Lefski "Gerçi talimat okudum fakat benden evvel onlar komite yapmışlar" diyor. Ne dersiniz?

C: Evvelden biz komite bilmez idik. Mukaddema dahi söyledik idik. Diyako ilk defa geldi sonra mektepte talimatı okudu komiteyi teşkil etti. Ve ondan sonra dahi bir gün mü, iki gün mü daha geldi.

Bende

Daskal Yovan [Даскал Иван]

C: Biz fakat bir gün gördük ne komite bilir idik ve ne başkasını bilir idik. Bir gazete getirdi bizi komiteye koydu.

⁷⁶ Васил Левски, s. 196.

Bende

Marko Yonçev [Марко Йончев]

C: Bizim hana bir gün geldi. Meclis yapmış idi. Evvelki gelişinde bizim komitesini [komitemizi] teşkil etmiş imiş. Onu biliyoruz. Sonra bizim handa meclis ettiler.

Bende

Bende

İstanü [Станьо]

İstanço [Станчо]

S: Ey Lefski, ben komitelerdeki bulunan eşhası elbette bileceksin yoksa inkar etmekte devam eder isen şu gördüklerin gibi karşına yüz elli kişiyi getirip söyletelim.

C: Ben çok adamlar ile görüştüm. Bu komiteye dahil olup olmadığını bilmediğim için isim söyleyemem ve şahsen görsem tanırım. İsimlerini bilemem. Fakat Teteven Daskalını terzi Vane [Ваньо] tavsiye etmiş idi. Şimdi ne acayip, bir şey bilmiyor.

S: *Süleyman Davud* hangi komitedir ve bunlardan kimleri tanırısın? Söyle!

C: İzvor Komitesi'nin ismidir ve bu komiteden Muhtar Dimitri'yi [Димитър] ve Gergo İninko'yu [Герго Стойков]⁷⁷ ve Marin Popof'u [Марин Попов]⁷⁸ tanırım. Fakat ben müfredât-ı umurlarını bilmem. Komiteye yeni bir talimat gelir ise onu tebliğ ve işlerinin cereyanı teftişine memur olduğumdan kimler dahil olmuş, kimler olmamış tamamıyla malumat alamam.

S: Hasan Kasım hangi komitedir ve bunlardan kimleri biliyorsun?

C: Bir komitenin ismidir. Hatırıma gelmiyor. Bende bir defter var idi. Onda yazılıdır. O defter de Lofça'da kaldı.

Daskal Vasil'den Diyako'nun Huzurunda Soru

S: Bu karşında oturan adam kimdir, tanır mısın?

C: Evet tanırım. Diyako Lefski'dir.

S: Bununla beraber nerelerde buluştunuz ve Diyako ne iş gördü?

C: İbtidâki istintakımda tafsilen anlattığım veçhile ibtidâ Teteven'e kendi işim ile gittiğim vakit Diyako'yu orada gördüm. Komiteye evrakı okudu ve bizi komiteye davet etti. Biz de korkudan sonra "Bu işe ister girin, ister girmeyin. Fakat duyduğunuzu eğer kimseye söyler iseniz, sizi öldürürler" dedi. Ve yirmi

⁷⁷ Васил Левски, s. 197.

⁷⁸ Васил Левски, s. 197.

gün sonra da bir gün Orhaniye'de benim hana geldi idi. İki defa gördüm.

Bende

Daskal [Vasil]

Numero 12.

S: Vidrar Komitesi'nden kimi biliyorsun?

C: Daskal Vasil [Васил] ve Pop Yorgi'yi [Поп Георги]⁷⁹ ve Daskal İlya'yı biliyorum. Mektepte toplandık bunlara ne yapmak lazım gelir ise talimat verdim.

S: Lofça Komitesi'nden kimleri biliyorsun?

C: Bir kahveci Marin'i biliyorum bir de uzun boylu bir adam vardır. İsmi bilmem.

Vasil Diyako Lefski'nin Tekraren İstintakıdır

Fî 20 Zilkade sene [12]89⁸⁰

S: Lofça'da bulunduğun müddette komiteye dâir kimler ile meclis eder idin?

C: Ben evvel de söylemiş idim. Şimdi Ulah'ta bulunan terzi Vani'den [Ваньо] gayrı kimseyi tanımam.

S: Vane [Ваньо] Ulah'a gittikten sonra Lofça'ya gittiğin vakit kimin evinde yatar kalkar ve nerede meclis eder idin?

C: Vane [Ваньо] gittikten sonra Lofça'nın komitesi bozuldu.

S: Sen Vani'nin [Ваньо] evinde meclis ettiğini ve Vane [Ваньо] gittikten sonra Marin'in evinde yatıp kalktığını ve Plevne'den üç hayvan getirdiğini gelip bilenler yüzüne karşı söylerler ise ne dersin?

C: Ben Marin'in evinde kalmadım ve oturmam. Ve hayvanları Plevne'ye gittim, oradan satın [alıp] Lofça'ya getirtmedim.

S: Dimitri [Димитър] karşıdan bu tarafa mektuplar ile geçtiği vakit Lofça'ya gelmiş. Sen ve Dimitri [Димитър] ve Lofça'da Pop Hristo ve koza fabrikacısı Dimitri [Димитър] ve kahveci Marin ve terzi Vane [Ваньо] Lofça'da kenarında bağlar içinde bir kulübede meclis yapmışsınız. Sonra Bulgaristan'ı gezmek üzere bu adamlar Lofça Komitesi'nden para toplayıp sana ve Dimit-

⁷⁹ Васил Левски, s. 198. Pop Bulgarca'da papaz demektir.

⁸⁰ 19 Ocak 1873.

ri'ye [Димитър] ve Angel Gınçev'e [Ангел Кънчев]⁸¹ üç beygir almışlar. Hatta onların beygirlerin parasını Plevne'ye göndermişler. Senin için alınan atın parasını sen borç etmişsin. Dimitri [Димитър]ve sâirleri böyle söylüyor. Sen Lofça'da kimseyi bilmem diyorsun. Bu nasıl olur?

C: Dimitri [Димитър] bana mektubu Karlova taraflarında getirdi verdi. Muahharen Lofça'ya gitti. Sonra ben de Lofça'ya geldim. Terzi Vane'nin [Ваньо] evinde Dimitri [Димитър] ile buluştuk. Ben Dimitri [Димитър] ve terzi Vane [Ваньо] ve Angel Gınçev [Ангел Кънчев] dördümüz meclis ettik. Ve beygir alınması lakırdısı oldu. Terzi Vane [Ваньо] paraları nereden aldı ise bilmem. Bize paraları verdi. Sonra Angel Gınçev [Ангел Кънчев] ile ben Plevne'ye gittik. Bir at ile bir beygir aldık. Dimitri [Димитър] Lofça'da bir handa kaldı ve o kendine hayvan almış. Ben nereden aldığını bilmem.

Dimitri'den [Димитър] Diyako'nun Muvacehesinde Sual

S: Dimitri [Димитър] Diyako'nun söylediği sözleri işittin ve Diyako'nun söylediği şeyler sahih midir, sahih değil ise hakikati nedir söyle.

C: İki lakırdı doğru, beş lakırdısı yalandır.

S: Dimitri [Димитър] sen doğrusunu söyle.

C: Kahveci Marin ve Angel Gınçev [Ангел Кънчев] ve Diyako Lefski, üçü Plevne'ye, üç hayvan almak için Plevne'ye gittiler. Ben Lofça'da İstanço'nun [Станчо] Hanı'nda kaldım. İki hayvan[ı] Plevne'den almışlar ve benim hayvanımı Lofça'da kahveci Marin'den aldılar. Sonra yine Lofça'ya İstanço'nun [Станчо] Hanı'na benim yanıma geldiler.

Numero 13.

C (*devam*): Onları gördüler. Evvelki istintakımda söylediğim gibi ben Diyako ve Angel Gınçev [Ангел Кънчев] mukaddema söylediğim köyleri tamamıyla gezip komite tertibatını yaptık.

Bende

Dimitri [Димитър]

Diyako'dan Tekrar Sual

S: Diyako, işte Dimitri [Димитър] yüzüne karşı söyledi. Ne dersin?

C: Biz Dimitri [Димитър] ile köyleri gezdik tertibatı yaptık. Evvel inkâr

⁸¹ Angel Kınçev Angelov [Ангел Кънчев Ангелов] (1850-1872). Vasil Levski ile birlikte İkinci Bulgar Lejyonu'na katılmış. Ardından Bulgar Merkezî İhtilâl Komitesi'nde görev yapmıştır. 5 Mart 1872'de –bugünkü- Romanya topraklarına geçmeye çalışırken Osmanlı zaptiyelerine yakalanmamak için intihar etmiştir.

edişim Türkçe bilmediğimden idi. Yoksa Dimitri [Димитър] ile birlikte gezdik. Fakat Plevne'ye hayvan almak için Angel Gınçev [Ангел Кънчев] ile beraber ikimiz gittik. Marin yok idi. Burasını Dimitri [Димитър] yalan söylüyor.

Dimitri'den [Димитър] Tekrar Soru

S: Dimitri [Димитър], sen "Ben artık Diyako ile gezmem" dediğin vakit seni yalnız gezmek üzere tertip nerede ettiler ve bu meclis nerede oldu ve mecliste kimler var idi?

C: Lofça'da oldu. On yedi kişi idi. Fakat bunlardan Ulahiye'de olan terzi Vane [Ваньо] ve Fabrikacı Dimitri [Димитър] ve kahveci Marin ve Pop Kristü [Поп Кристю] ve Plevneli Anastas'ı [Анастас] biliyorum. Kusurlarının isimlerini bilmem.

Bende

Dimitri [Димитър]

Diyako'dan Tekrar Soru

S: Diyako, Dimitri'nin [Димитър] söylediğini işittin. Buna ne dersin?

C: Ben o mecliste bulunmadım. Ben bilmem.

Dimitri'den [Димитър] Tekrar Soru

S: Dimitri [Димитър], Diyako'nun sözünü işittin...

C: Evet. O mecliste beraber idik.

S: Dimitri [Димитър] Orhaniye'de öldürdüğü Despot vekili Diyakosun öldür[ül]mesi için kimden haber geldi?

C: Lofça Komitesi'yle *Arslan Dervişoğlu* imzasıyla Diyako'dan gelen mektup üzerine öldürdüm.

Diyako'dan Tekrar Soru

S: Dimitri'nin [Димитър] söylediğini Diyako işittin. Buna senin *Arslan Dervişoğlu* imzalı mektubun üzerine Diyakos'u öldürmüş. Buna ne diyeceksin?

C: Dimitri'nin [Димитър] Diyakos işi, hükümete haber verecek diye vermiş olduğu raporu üzerine ve komite talimatı ahkâmınca birisinin katli lâzım geldiği halde Bükreş Komitesi'nin re'yiyle olmak lâzım geldiğinden ben Bükreş Komitesi'ne "Diyakos'un vücudunun kalkması lâzımdır" diye yazdım. Cevap oradan gelene kadar Dimitri [Димитър] Orhaniye'de Diyakos'u öldürmüş. Sonra Bükreş'ten cevap öldürülmesi için geldi. Ben de Dimitri'ye [Димитър]

göndermiş iken Lofça Hükümeti'ne Diyako'nun öldürüldüğü telgrafi gelmiş, işittik. Fakat Bükreş'ten güya Dimitri'ye [Димитър] evvelden Diyakos'u öldür diye haber getirmişler.

Numero 14.

Dimitri'den [Димитър] Tekrar Sual

S: Dimitri [Димитър], Diyako "Ben Diyakos'un öldürülmesi için mektup yazdı" diyorsun. Halbuki "Ben mektup yazmadım" diyor. Gelen mektubu -senin okuman yok- kime okuttun?

C: Daskal Yovan [Даскал Иван] Teteven'e gittiğimde okudu.

Bende

Dimitri [Димитър]

Diyako'dan Tekrar Sual

S: Dimitri'nin [Димитър] söylediğini Diyako işittin. Daskal gelir söyler ise ne diyeceksin?

C: Benim *Arslan Dervişişoğlu* ile bana mahsus isimli olan imzam olmadıkça bir iş komiteler yapamazlar. Deminden her ne kadar öyle söyledim ise de Diyakos'un telefı hakkında Dimitri'ye [Димитър] mektubu ben imzama gönderdim. Benim imzam olmayan mektubu hiçbir komiteden ve Bükreş'ten dahi kabul etmezler idi.

S: Diyakos geçen günkü istintakta silah için para toplanmadı diyor idin. Halbuki sâir komitelerden başka yalnız Dimitri [Димитър] tarafından silah alınmak için yirmi beş bin kuruş Dimitri [Димитър] eli ile getirip sana vermiş olduğunu söylüyor. Buna ne diyeceksin?

C: Toplanan para Lofça Komitesi'nden ben olsam da olmasam da Bükreş'e gönderiliyor idi. Masraf için daha silah alınmak için değil idi. Ve Dimitri'den [Димитър] aldığım parayı dahi karşıya gönderdim.

S: Kahveci Marin komiteden midir, değil midir?

C: Bizim terzi Vane [Ваньо] ile kıra çıktığımız vakit, kahveci Marin de gelir idi. Fakat Vane [Ваньо] benim için Tırnovalı'dır diyor idi. Olabilir ki komiteye dahil olmalı; fakat ben bilmiyorum.

Diyako Lefski'nin Muvacehesinde Plevneli Anastas'tan [Анастас] Sual

S: Karşında oturan adam[ın] kim olduğunu tanıdın mı? Kimdir?

C: Evet biliyorum. Lefski'dir.

S: Anastas [Анастас], Diyako ile nasıl görüştün? Söyle!

C: Evvelki takrir ve istintakımda dahi ber-tafsil beyan ettiğim veçhile karındaşım Danyal'ın [Данаил] yanında Turna Makurel'de [Турну Мăгуреле]⁸² Diyako ile görüşüp biliştik. Sonra Diyako İstanbul'a gitti. Ben Plevne'ye geldim. O aralık karındaşım Türkçe yazısıyla Diyako Lefski'ye verilmek üzere bir paket talimat gönderdi. Üç ay sonra Lefski Plevne'ye geldi. Bu kitapları verdim. Kendi ondan sonra Lofçalı kahveci Marin ile terzi Vane [Ваньо] Plevne'ye bana geldiler. "Lefski ile görüşmek istiyoruz, nerede buluruz?" dediler. Ben de karındaşım Danyal'a [Данаил] yazayım, sana da bildiririm [dedim]. Karındaşıma yazdım. O aralık Lefski karşıda imiş. Karındaşıma söylemiş. Lefski oradan kalkıp Zıştovi'den Tırnova tarikiyle Lofça'ya gidip Marin ve Vane [Ваньо] ile görüşmüş. Sonra bana haber gönderdiler. Lofça'ya gittim. Vane'nin [Ваньо] evinde kahveci Marin ve Vane [Ваньо] birlikte Lefski'yi buldum, görüştüm.

Numero 15.

C: O vakit bana Diyako bu mecliste "Karşıya geçeceğin vakit haber ver, sana iki adam vereceğim" dedi. Sonra Marin ve Vane [Ваньо] ile beraber Diyako Plevne'ye geldiler. Sonra kahveci Marin ve Vane'yi [Ваньо] kattı, eline mektup vererek bizi karşıya gönderdi ve kendisi arkadaşı Sava ile köylere gittiler. Benim evimde oturup tutulmamak için sonra biz karşıya geçtiğimiz vakit ben karındaşımın yanında kaldım. Marin ile Vane [Ваньо] içeriye gittiler. Fakat nereye gittiler bilmem. Yirmi gün sonra avdet ettiler ve yanlarında yedi revolver var idi. Ve karındaşıma gösterdiler. Karındaşım beğenmedi. Karındaşıma kırk iki adet ismarladılar. Oradan kalkıp Plevne'ye geldik. İki gün evvel Diyako benim evime gelmiş idi. Orada buldum. O akşam bizim evde kaldık. Sabahısı Marin ve Vane [Ваньо] ve Diyako, üçü birlikte kalkıp gittiler. Bir müddet sonra Angel Giñçev[e] [Ангел Кънчев] Plevne'ye mektup geldi. Ben de kalktım Lofça'ya gittim. Ben gidinceye kadar Angel Giñçev'i [Ангел Кънчев] Diyako karşıya göndermiş. Terzi Vane'nin [Ваньо] evinde on yedi-on sekiz kişi kadar toplandık. Diyako da orada idi. Üç aydır Diyako ile geziyorum. Bana bir şey malumat vermedi. Daha altı [ay] gezsem bir şey malumat vermeyecek. Ya bana bir yer tahsis etsin veyahud ben gideceğim, dedi. Biz de Diyako'ya sorduk. "Dimitri'nin [Димитър] bir fenalığını gördün mü?" dedik. "Hayır!" dedi. "Öyle, buna bir yer ayır, yalnız gezsin" dedik. Ve böyle cümlemizin ittifakıyla karar verdik. Orhaniye'den Sofya'ya kadar işlemek üzere tayin ettik. Ve Diyako da sonra "Madem meclis karar verdi, gezsin" dedi. Ve mecliste bulunan adamlardan terzi Vane [Ваньо], kahveci Marin ve Dimitri Poşkov'u [Димитър Пъшков]⁸³ tanırım, başkasını bilmem ve bunun Lofça'da dört evi vardır. Ben Marin ile terzi

⁸² *Васил Левски*, s. 200-201. Bugün Romanya sınırındaki kent Tuna nehri kıyısında, Niğbolu'nun karşısındadır.

⁸³ *Васил Левски*, s. 201.

Vane'nin [Ваньо] evini biliyorum. Diğerlerini ben bilmem. Ve tavan arasından elma dahi Marin'in evinden çıkardılar, yedik. Ve gelen revolver de Marin'in eline teslim olundu.

Bende

Plevneli Anastaş [Анастас]

Diyako'dan Tekrar Soru

S: Plevneli Anastaş'ın [Анастас] söylediğini işittin. Buna ne diyeceksin?

C: Marin ile Vane'yi [Ваньо] Anastaş'ın [Анастас] evine götürüp karşıya gönderdim. Dediği yalandır. Ve Türkçe kağıtlar da yalandır. Ve mecliste Yakovalı Dimitri [Димитър] ve Vane [Ваньо] ve Anastaş'tan [Анастас] başkası meclis[te] bulunmadı. Burası dahi yalandır.

Anastaş'tan [Анастас] Tekrar Soru

S: Anastaş [Анастас], bu söylediğin şeyleri[e] Diyako yalandır diyor. Ne dersin?

C: Marin'i gizlediği Selvi⁸⁴ ve Tırnova taraflarına Marin'i gönderdiği ve buralarını Marin bildiği için saklıyor. Benim ne borcum yalan söyleyeyim ve Diyako dâima Lofça'da Marin'in evinde kalması için söylediğim mecliste karar verildi idi.

Bende

Plevneli Anastaş [Анастас]

Numero 16.

Diyako'nun Tekrar İstintakıdır

S: Lofça'da birisinin evini basmak için bir adam istemişsin. Vidrar'dan⁸⁵ Vute Vetov'u [Вутьо Ветьов] göndermişler. Seni gelip Lofça'da Marin'in evinde bulmuş, buna tebdil elbisesi giydirmiş ve sen de tebdil-i kıyafet olup, gidip eve girmişsiniz. Parayı az bulduğun için ev sahibini beklemişsin. Sonra ev sahibi gelmeyip uşağı gelmiş. Seni görmüş, bağırılmış. Sen de çocuğu tutup kama ile karnına [v]urarak öldürmüşsün.

C: Lofça'da ben bir çocuk olduğu[nu] işittim. Üç kırmızı elbiseli adam eve girip bir çocuğu öldürmüşler. Sonra Teteven'e gittim. Orada dahi böyle işittim ve sonra orada iken Lofça Komitesi'nden mektup aldım. "Buraya gelmeyesin çünkü bir çocuk öldürüldü. Hükümet tarafından arıyorlar, tehlikelidir" diye yazılı idi.

⁸⁴ Selvi [Севлиево], Gabrovo'ya bağlı ilçe. XV. yüzyılda Osmanlılar tarafından kurulmuştur. Açaroğlu, *Bulgaristan'da Türkçe Yer Adları Kılavuzu*, s. 869.

⁸⁵ Sofya'ya bağlı bir köy.

S: Sana tehlikesi nedir bunun? Mademki sen yapmadın, sana ne yaparlar?

C: Ben komite[de] olduğumdan belki hükümet[ten] tutarlar diye.

S: Sâir komite adamlarından şüphe etmeyip senden ne için şüphe etsinler?

C: Ben yabancı olduğumdan belki şüphe ederler.

S: Vidrar'dan seninle birlikte bulunan adam gelir yüzüne karşı söyle ise ne dersin?

C: Ne diyeceğim... Çünkü ben değilim.

Vidrarlı Vute Vetov'dan [Вутѣо Вѣтъов]⁸⁶ Diyako'nun Karşısında Sual

S: Karşında duran adamı tanır mısın?

C: Evet tanırım, Diyako Lefski'dir.

S: Geçen günkü istintakındaki söylediğin Lofça baskınına Diyako'nun yüzüne karşı söyle!

C: Mukaddemâ söylediğim gibi, Diyako Vidrar'dan bir adam istemiş. Ben de Lofça'ya yakın bir manastıra kendi işim için gidiyor idim. Bana komiteden “Git, Lofça'ya Diyako'yu bul, adam istemişsin, adamımız yoktur!” diye söyle. Sonra işine git, dediler. Ben de Lofça'ya gidip Diyako'yu Lofça'nın dışarısında buldum, söyledim. Beni tuttu “Seninle biraz işimiz var” dedi. “Git hana, ben seni çağırırım” dedi. Ben de hana gittim. Sonra Lukan geldi. Beni aldı evine götürdü. Eve gittiğimizde “Lefski burada değildir. Karşındaki evdedir” dedi. O karşıdaki eve gittim. Fakat kimin evidir, bilmem. Ev sahibi bana “Lefski samanlıktadır” dedi. Çıktım baktım kırmızı elbise ile Lefski orada. Bana da bir kırmızı elbise getirdi. Oradan kalkıp ikimiz birlikte bastığımız evin yanına gittik. Tahta perdeden iki yol [delik] var idi. Kaldırdık, içeri girdik. Ben avluda kaldım, kapının yanında durdum. Diyako yukarı çıktı, paraları aldı.

Numero 17.

C (devam): Aşağı indi. “Bu paralar azdır. Ev sahibini bekleyelim” dedi. Altıdan dokuza kadar bekledik. Ev sahibi gelmedi, uşağı geldi. Bizi görünce bağırımaya başladı. Lefski yakasından tutup içeri çekti. Ben kapının yanında kimse gelmesin diye bekledim. Sonra çocuk tekrar bağırırdı. İçeri girdim, bak-

⁸⁶ Васил Левски, s. 202.

tım Lefski çocuğu tutmuş, kamayı karnına sokmuş. Sonra bana al şu tufen-gimi kaçalım dedi. O sırada kapının önünde biraz kalabalık toplanmış. Sonra biz kalabalık içinden fırlayıp bağlar arasına kaçtık. Diyako üstünde olan kırmızı elbiseleri çıkarıp benim yanıma bıraktı. Kendisi içeri gitti. Ertesi günü ben köye geldim.

Bende

Vute Vetov'dan [Вутѣо Ветѣов]

Diyako'dan Tekrar Soru

S: Diyako Vute Vetov'un [Вутѣо Ветѣов] söylediğini işittin, anladın. Buna ne diyeceksin?

C: Bunun söylediği sözleri işittim. Fakat Lofça'da o adamı [v]uran adam ben değilim.

S: Bu adam sana ne için iftira eylesin?.. ve başkasını söylemeyip de seni söylesin?

C: Görü[nü]yor ki, herkes kabahati bana atıyor. Bu da benim için "Böyle yaptı, şöyle yaptı" diyor. Lakin ben yapmadım. Hâlâ bu vukuât haberine dâir mektubu bu Vute Vetov [Вутѣо Ветѣов] getirip Prakça [Правец]⁸⁷ Hanı'nda bana vermiş idi.

Vute Vetov'dan [Вутѣо Ветѣов] Tekrar Soru

S: Vute Vetov [Вутѣо Ветѣов], "Bu işin vuku' bulduğu haberini bana Vute Vetov [Вутѣо Ветѣов] getirdi. Ben[im] bu işten malumâtım yoktur" diyor. Ne dersin?

C: Neden borçlu olayım yalan söylemeye? Ben [Bu] mektubu bu işin vukuandan on-on beş gün sonra bana verdiler. Ben de götürüp Diyako'ya verdim. Ve hatta çocuğu sol eliyle kafasından tutup, çocuğu duvara dayayıp, sağ eliyle [v]urdu. Ve sabahı bana "Diyako, çocuk öldü mü?" diye sordum. "Keşfe gelene kadar öldü" dedi. Ve eli de kanlı idi.

Bende

Vute Vetov [Вутѣо Ветѣов]

Diyako'dan Tekrar Soru

S: Diyako Vute Vetov'un [Вутѣо Ветѣов] söylediğini işittin. Senin Lofça'ya geldiğini ve bu mektubu on-on beş gün sonra getirdiğini söylüyor. Ne dersin?

C: Ben asla tanımam. Ben bu adamı Lofça'da dahi görmedim.

⁸⁷ Sofya'ya bağlı bir ilçe merkezi. *Васил Левски*, s. 203.

Bende

Vasil Diyako Lefski

Vasil Diyako Lefski'nin tekrar İstintakıdır

Fî 21 Zilkade sene [12]89⁸⁸

S: Lofça ve Vidrar ve Orhaniye ve Teteven ve sâir komitelere vermiş olduğun talimat ahkâm-ı mündericesi ne idi? Söyle!

C: Her bir tarafta bulunan merkez komiteleri dâhilinde bulunan karyeler komitelerinde ne kadar silah vardır ve ne kadar İslâm ve ne kadar

Numero 18.

C (*devam*): Hıristiyan ve ne kadar hayvan ve ne kadar zahire bulunur; ve ne kadar dâhil-i komite olmuş adam vardır; ve [ayaklanma için] vakit midir tahmin olunmak üzere istatistik cetvellerine Bükreş Komitesi'nde bakılarak, sonra bir kere İslâmlara teklif olunarak kabul ettikleri hâlde onlara bir şey olmayacak; kabul etmedikleri [hâlde] onlara da beraber kalkışılacak. Fakat bu talimat fesholunarak ihtilâl[in] nasıl olacağına ve nasıl kalkışılacağına dâir diğer bir talimat yapılacak idi. Ve ecnebi milletler ile muhabere salâhını başka birisine emr-i mahsus verilmedikçe merkez-i umumi komitesinde kalacağı gibi ihtilâle bed'en emrin mutlaka merkez-i umumî komitesinin tensîb ettiği zaman ve verdiği emirde mevki-i fiile getirilecek idi ve komiteye dâhil olanlardan birisi hariçten bir adamdan dâhilden hissettiğinde uzaktan uzağa açılıp efkârını tahkik ettikten sonra bulduğu mevkie yakın olan küçük komiteye ihbar edecek ve komite-i mezkur o adamın dehâletinde ve istidâdında şüphe etmediği hâlde dehâletini re'y edecek ve fakat hiçbir vakitte karılara ve küçük çocuklara malumat vermemek lâzım gelecek idi. Ve talimatın mündericatından bunlar hatırımda kalmış. Daha bazı şeyler var ise de hatırımda yoktur.

S: Glujanlı [Гложене/Glojene]⁸⁹ Vasil'e bir aralık talimat verilerek ve Sava Mladen [Сава Младенов] terfik olunarak Trakya'ya gönderilmiş. Bu mektuplar nasıl mektuplar idi ve gönderdiği adamlar kimler idi?

C: Ben ibtidâ Trakya'da bazı adamlara bu komite meselesini açarak hâllerinde istidâd görmüş idim. Bükreş'e yazdım. Onlar da birçok mektuplar yazmışlar. Lofça'dan Sava Miladen [Сава Младенов] ve Glujanlı [Гложене/Glojene] Vasil'e verip cephaneye götürmek üzere gönderdik. İçlerinden bazılarını kabul etmediler. Ve bazısını terdidle belki de birazı kabul etmiştir. Herhâlde ne-

⁸⁸ 20 Ocak 1873.

⁸⁹ Teteven'e bağlı bir köy. *Васил Левски*, s. 204.

tice-i matlub hâsıl edildi. Bizim Bulgar[lar] serbestliği istiyorlar fakat önlerine zembil ile getirilir ise kabul ediyorlar.

S: Bu seyahatinde halkın efkârını nasıl buldun? Ve herkese ne yolda sokuldun?

C: Bulgarların okur-yazar, maarif sayesinde terakkiyatını bekleyen takım[i] böyle silahla hukuk istemenin yolsuz ve muhâtaralı olduğunu, böyle yapmaktan ise mektepleri ve maarifi ilerletip devletle işlerini tesviye etmek ve ecnebi devletlerin muavenetinden ictinâb eylemek lâzım geleceği efkârında bulduklarından böyle bizim komite meselesinden îraz ve ictinâb ederler idi. Fakat taburlarını rehin verip istikraz ettiği yüz kuruşun birkaç senede bin kuruş olmasından ve muhtarlarının ol besaletiyle on araba otu âşar memurları tarafından on beş, on koyunu beylikçiler tarafından on beş yazılmasından hâlleri müşkül olan köylü takımı kendilerine her ne türlü fesâd söylenir ise zaretlerinden kurtulacakları ümidiyle kabul ettiklerinden her ne tarafa çekilse gelirler. İşte tahkikatım budur.

Numero 19.

S: Bu efkârı sen de takdir etmedin mi?

C: Evet, ben de gidişimizin yanlışlığını anlamış ve hatta bir aralık buna bir çare bulunmak üzere köylülerin çektiği eziyetleri söyleyip bir çare bulmak üzere İstanbul'a gidip hükümete dehâlet etmeyi kurmuştum. Hele ecnebiye müracaat efkârı milletimiz için pek muzır olduğunu çoktan anlamıştım. Bir kere İstanbul'da Hacı Dimitri'nin [Хаджи Димитър] adamlarından Karadağlı Lukoviç'in iş erlerinden Jeko namında biriyle beynimizde birçok geçmiş idi. Bu adam "Bulgaristan'da yine bir iş kopartmak için Hacı Dimitri'nin [Хаджи Димитър] taifesini birtakım haydut ve eşkıya olup bugün koyduğun yerde yarın bulamayacağın derkârdır ve hususiyle Bulgarlar böyle eşkıyanın geçmesinden faide değil zarar görüyorlar *potara* çıkıp hem eşkıyaya ve hem de bilmeyerek mu'în olanları istisal ettikten başka işi de bütün bütün zâhire çıkarıyorlar" demiştir. Bade'z-zaman İbrail'de Hocabeyli [Odesa] Bulgarların bir memuru beni tanımayarak söze başlayıp "Jeko geçenlerde bu tarafa gelmiş. Dört bin beş yüz Bulgar'ın defterini getirdi. Hazır etmişler" gibi idare-i lisan etti. Ben de haber edemedim. Jeko geldi İstanbul'da iki gün oturdu. İki günde dört bin beş yüz Bulgar'ı defter etmek bile kabil değil iken Hocabeyli Toşkov-Mironoviç'ten [Тошков-Миронович]⁹⁰ bir-iki bin kuruş kapmak için Jeko böyle bir yalan söylemiş, yazık ki siz de inanmışsınız da meydanda bir şey yoğ iken Bulgarların lisana gelmesine sebep olmaktadır" demiş idim.

⁹⁰ Васил Левски, s. 205.

S: Birlikte tutulduğün arkadaşların kimlerdir ve nasıl tutuldunuz?

C: Bu iki arkadaşlarımdan Hristo isminde olan, mukaddemâ Lofça kenarında meyhane tutar idi ve beni Tırnovalı diye tanır idi. Bir aralık bu Hristo meyhaneyi bıraktı. Çoktan beri görmedim idi. Bu defa Lofça'dan Tırnova'ya gider iken yolda Lofçalı olup bu defa gördüğüm Nikola "Ben Kakrina⁹¹ köyünde konak edeceğim, ister isen sen de kal" dedi. Birlikte Lofçalı olup çoktan beri görmediğim Hristo'nun meyhanesine götürdü. O gece orada kaldık. Sabaha karşı on raddelerinde ben dışarı çıkar iken kapı önünde bir tüfekli gördüm. Kimdir diye sordum. Benim elimden tuttu, benim üzerimde iki revolver var idi, çektim. Beni tutan adamı elinden yaralamışım. Sonra kaçmaya başladım ise de beni tutan [adam] yakamı bırakmadı. Arkadaşları yetiştı. Başıma [v]urdular. Oraya düştüm. Tutup Lofça'ya ve oradan Tırnova'ya ve oradan da buraya gönderdiler. Ve hancı Hristo beni tuttıkları vakit orada yok idi. Hayvanları

Numero 20.

C (*devam*): kaybolmuş, onları aramaya gitmiş idi. Sonradan evinde tutmuşlar.

S: Bu hazine gasbının üzerine komite meselesi çıkıp Lofçalı Marin ve Dimitri [Димитър] Kozacı ele geçtiği ve hükümet aramaya başladığı zaman sen hep Lofça'da mı oturdun ve kimin evinde bulundun?

C: Filibe köylerinde gezdim ve biraz vakit de Lofça'da bağık kulübelerinde birer-ikişer akşam yattım. Çünkü bu kulübelere kimse yoktur.

S: Lofça'ya ne vakit geldin ve sana ekme ve yiyecek kim verir idi?

C: Memleket içine bir aralık gider fırından ekme alır yine dışarı çıkar, kulübelere gizlenir idim.

S: Bizim yedimizde gördüğün senin imzanla bulunan mektup ve evraktan başka evrak var mıdır? Var ise nerededir?

C: Yedinizde bulunan evraklardan başka yoktur. Çünkü bu tarafta yaptığım işleri bildirmek için karşıya göndermiş idim.

Bende

Vasil Diyako Lefski

Huzurumuzda on yedi Zilkade tarihinden bu güne kadar cereyan eden sual ve cevap ve merkum Vasil Diyako Lefski'nin takriri balâda mestur olduğu

⁹¹ Kakrina [Къррина] –bugün- Loveç'e [Lofça] bağılı bir köydür.

veçhiledir. Fî 21 Zilkade sene [1]289⁹²

Numero 21.

Hancı Hristo'nun İstintakıdır

Fî 25 Zilkade sene [12]89⁹³

S: Adın nedir? Nerelisin? Zanaatın nedir? Kaç yaşındasın?

C: Hristo. Babamın Çone [Цоньо]⁹⁴. Lofçalı'yım. Kakrina'da hancılık edirim. Yirmi beş-yirmi altı yaşındayım. Yedi aydan beri Kakrina'da hancıyım. Evvel Lofça'da dericilik ettim. Biraz vakit de Lofça kenarında meyhanecilik eder idim.

S: Diyako Lefski ile ne vakit görüştün ve muarefen ne suretle oldu?

C: Tutulduğu gece görüştüm. Fakat o gece birlikte olan bakırcı Nikola'yı hısmımdır, tanırım.

S: Sen Lofça kenarında meyhaneci iken Diyako senin meyhanene geldi mi?

C: Hiç gelmemiştir.

S: Diyako bu kadar vakit Lofça'da bulunmuş, bilmem demek olur mu?

C: Görmedim, bilmem.

S: Diyako, sen Lofça kenarında meyhaneci iken birkaç defa gelip senin meyhanende yatıp kalkmış olduğunu Diyako söylüyor!

C: Orada yalnız benim dükkanım değil, orada dört-beş dükkan var. Belki başkasının meyhanesine gitmiştir.

S: Hatta Diyako "Birkaç vakit bu adamı görmedim, bu defa Kakrina'da gördüm" diyor.

C: Söylesin... tanımam.

Dido Piyev'den [Дидьо Пеев] Bi'l-muvâcehe Sual

S: Karşında oturan adamı tanır mısın?

C: Lofça'da görmüşüm. Fakat necidir bilmem?

⁹² 21 Ocak 1873.

⁹³ 24 Ocak 1873.

⁹⁴ *Васил Левски*, s. 206.

S: Diyako'ya, bunun Lofça kenarında meyhanesine mektup götürmedin mi?

C: Yalnız Lofça'da Marin'in kahvesinde gördüm. Fakat bunun meyhanesine Diyako'ya mektup götürmedim.

Bende

Dido Piyev [Дидьо Пеев]

S (*Hancı Hristo'ya*): Diyako senin hanına nasıl geldi ve seni ne için tuttular? Sen Diyako'yu tanımış olsan ve bunun arkadaşı olmasan tutarlar mı?

C: *Восук*'un [Noel] ikinci akşamı saat on raddelerinde bakırcı Nikola ile beraber geldiler. Benim hanıma kondular. Ben dayım Volço'ya [Вълчо]⁹⁵ "Babamın beygirini al Lofça'ya gidecek isen" diye gitmiş idim. Ve gider iken bakırcı Nikola kapıyı kapattım. Sonra av[de]timde baktım bir tüfek sesi var. Baktım Diyako'yu tutmuşlar. Bana "Nerede idin?" diye Hüseyin Onbaşı⁹⁶ sordu. Söyledim. Sonra "Hanı кара gel" dediler. Nikola'yı da beraber aldılar Lofça'ya, oradan Tırnova'ya, oradan buraya gönderdiler. Benim hiçbir şeyde medhal ve malumatım yoktur.

Numero 22.

S: Nikola'ya sormadın mı bu adam kimdir diye? Ve nerede buluştuğunu sormadın mı?

C: Sordum. "Tırnovalı Petko imiş, yolda buldum" dedi.

S: Nikola ne vakitten beri bakırcılık eder?

C: Bu Nikola küçükten beri karındaşı İstanyu [Станьо] ile beraber Lofça'da bakırcıdır.

S: Bu Nikola'nın başka lakabı yok mudur?

C: Nikola İsvetkov [Никола Цвятков]⁹⁷ derler.

Bende

Hancı Hristo

Bakırcı Nikola'nın İstintakıdır

Fî 25 Zilkade sene [12]89⁹⁸

⁹⁵ *Васил Левски*, s. 207.

⁹⁶ *Васил Левски* başlıklı eserde "binbaşı" olarak yazılmış. Bkz. *Васил Левски*, s. 207.

⁹⁷ *Васил Левски*, s. 207.

⁹⁸ 24 Ocak 1873.

S: Adın, babanın adı nedir? Nerelisin? Ne iş yaparsın? Kaç yaşındasın?

C: Nikola. Babamın İsvetko [Цвятко]⁹⁹. Lofçalı'yım. Bakırcılık ederim. Yirmi yaşındayım.

S: Ne vakitten beri bakırcılık edersin?

C: Üç buçuk sene kadar oldu usta oldum. Evvel bakırcı hizmetkarlığı eder idim.

S: Kakrina'ya birlikte gitmiş olduğun Vasil Diyako Lefski'yi ne vakitten beri tanırırsın?

C: Evvel tanımaz idim. Lofça'dan kalktım Tırnova'ya bakır almaya gider iken Lofça'ya bir saat mesafede ve cadde üzerinde Pazimos [Пази Мост]¹⁰⁰ Köprüsü'ne geldim. Diyako dahi patekadan ve karşımdan gelir iken, öteden dahi bir zaptiye gelir idi. Bana "Bu adam kimdir?" dedi. Ben de "Bilmem" dedim. Sonra zaptiye buna sordu. Zaptiye ile ne görüştüler bilmem. Ben geçtim. Sonra ben yavaş yavaş gider iken bir saat sonra olmalı arkamdan yine yetişti. Buna sordum "Nerelisin?" diye. "Tırnovalıyım, birlikte gidelim" dedi. Bana refik oldu. Ve bana "Nerede yatacaksın?" dedi. Ben de "Kakrina'da hısmım vardır, orada" dedim. Sonra bu benim arkam sıra geldi. Hristo'nun hanına kondu. Hristo ve ben ve Diyako, üçümüz bir odada yattık. Sabaha karşı Hristo beni kaldırdı "Dayımın evine gidiyorum, beygir için" dedi. Ben de arkasından kilitledim. Sonra zaptiyeler gelmiş, bunu tutmuşlar. Kaçmak istemiş. Bunu bertakrib tutmuşlar. Sonra bizi de beraber aldılar, götürdüler.

S: Diyako ile Lofça'dan Kakrina[ya] gelene kadar yolda ve gerek Kakrina'ya hana geldiğinizde ne konuştunuz?

C: Yolda bir şey konuşmadık. Yalnız "Tırnovalıyım, Tırnova'ya gidiyorum" dedi. Ve handa dışarı, içeri girer çıkar idi. Yalnız "Tırnova'ya hiç gittin mi?" diye sorar idi.

Numero 23.

S: Buna, sen nerelisin ve necisin ve zanaatın nedir? Tırnova'da ne yapacaksın, nereden geliyorsun? diye sormadın mı?

C: Yalnız bana "İsmim Petko, Tırnovalıyım" dedi.

S: Bu adam[ın] bağlar arasından çıkmış olduğunu söylüyorsun. O taraftan nereden geliyorsun demedin mi?

C: Sordum. "Şuradan geliyorum" dedi.

⁹⁹ Васил Левски, s. 207.

¹⁰⁰ Васил Левски, s. 208. Söz konusu köprü Kakrina köyünde bulunmaktadır.

S: Bunun üstünde silah var mıydı?

C: İki adet altı patlar var imiş. Fakat evvel görmedim. Sonradan gördüm.

S: Zaptiyeler geldiği vakit sen nerede idin?

C: Ben uykuda idim. İşıtmedim sonra hancı geldi. Kapıyı takaladı o vakit kalktım.

Bende

Nikola İsvetkov [Никола Цвятков]

Huzurumuzda cereyan eden sual ve cevap ve merkurum Hristo ve Nikola'nın takrirleri balâda muharrer olduğu veçhiledir. Fî 25 Zilkade sene [1]289¹⁰¹

Numero 24.

İzvor-i Kebir Karyeli Papas İstefan'ın [Поп Стефан]¹⁰² İstintakıdır

Fî 25 Zilkade sene [12]89¹⁰³

S: Adın nedir? Babanın adı nedir? Nerelisin? Ne iş yaparsın ve kaç yaşındasın?

C: İstefan [Стефан]¹⁰⁴. Babamın Diko [Дико]¹⁰⁵. İzvorluuyum. Bir seneden beri papaslık ederim. Yirmi yedi yaşındayım.

S: Bir seneden evvel ne iş yapardın?

C: Evvel dülgerlik ve daskallık eder idim.

S: Tahsilin nerededir ve diyar-ı ecnebiyeye gittin mi?

C: İzvor'da tahsil ettim. Memâlik-i ecnebiyeye gitmedim.

S: Muhtar Dimitri'yi [Димитър] tanır mısın? Ve sen bu adama yemin verdirmişsin. Ne için yemin ettirdin? Yani ne üzerine yemin verdirdin?

C: Dimitri'yi [Димитър]tanırım. Fakat ben bu adama yemin verdim.

S: Bulgaristan ahalesinin ifsâdı hakkında teşekkül eden komiteyi kimseye söylememesi için yemin verdirmişsin.

C: Ben papaslığımı bakarım. Benim böyle şeyden katiyen malumatım yoktur.

¹⁰¹ 24 Ocak 1873.

¹⁰² *Vasil Levski*, s. 208.

¹⁰³ 24 Ocak 1873.

¹⁰⁴ *Vasil Levski*, s. 208.

¹⁰⁵ *Vasil Levski*, s. 208.

S: Senin bulunduğun kilisede senden başka var mıdır?

C: Benden başka üç papas vardır.

S: Diğer papaslar için söylemeyip de senin hakkında ne için böyle söyledin?

C: Ben fukara bir adamım. Ben kendi işime bakarım. Ne için böyle söylüyor bilmem.

S: Dimitri [Димитър] gelir yüzüne karşı söyler ise ne dersin?

C: Ben bir şey yapmamışım. Kendisi töhmetli ise beni dahi yakmak için belki söyler.

Muhtar Dimitri [Димитър] ile Papas İstefan'ın [Поп Стефан] hîn-i muvâcehesinde Muhtar Dimitri [Димитър] kendisine zehir verdikten sonra Gergo İstoykov [Герго Стойков]¹⁰⁶ ile Marin Popof [Марин Попов] kendisini Papas İstefan'ın [Поп Стефан] evine getirip Papas komiteyi kimseye söylememek için kendisine yemin verdirdiğini söylediğinde Papas İstefan [Поп Стефан] dahi kendisi böyle işten malumatı olmadığını ve Dimitri'ye [Димитър] yemin vermediğini ve Gergo İstoykov [Герго Стойков] ve Marin Popof [Марин Попов] dahi öyle Dimitri'ye [Димитър] Papas İstefan'ın [Поп Стефан] hanesine götürmediklerini, Dimitri'ye [Димитър] Papas İstefan'ın [Поп Стефан] yemin verdirdiğine dâir malumatları olmadığını söylemişlerdir.

Fî 25 Zilkade sene [12]89¹⁰⁷

Bende	Bende	Bende	Bende
Marin Popof	Gergo İstoykov	Muhtar Dimitri	Papas İstefan

Huzurumuzda cereyan eden sual ve cevap ve Papasın takrir ve muvâcehesi balâda muharrer olduğu veçhiledir. Fî 25 Zilkade sene [12]89¹⁰⁸

Numero 25.

Tetevenli Marin Tiho'nun [Тихол Маринов]¹⁰⁹ İstintakıdır

Fî 25 Zilkade sene [1]289¹¹⁰

S: Adın nedir? Nerelisin? Ne iş yaparsın? Kaç yaşındasın?

C: Tiho [Тихол]. Babamın Marin. Tetevenliyim. Voyacılık ederim. Kırk beş yaşındayım.

¹⁰⁶ Васил Левски, s. 209.

¹⁰⁷ 24 Ocak 1873.

¹⁰⁸ 24 Ocak 1873.

¹⁰⁹ Васил Левски, s. 209.

¹¹⁰ 24 Ocak 1873.

S: Hacı İstanyu [Хаджи Станьо]¹¹¹ senin nendir?

C: Eniştemdir.

S: Hacı İstanyu'nun [Хаджи Станьо] evinde toplanıp meclis edermişsiniz. Ne meclisi eder idiniz?

C: Ben hiçbir vakitte bulunmadım. Bilmem.

S: Nasıl bilmem diyorsun? Fesad komitesi meclis ederler imiş. Ve sen de bulunur imişsin. Bilenler vardır.

C: Ben böyle meclis ve komite bilmem.

S: Hacı İstanyu [Хаджи Станьо] senin akrabalar bulunur da ve böyle meclis evinde olur ise senin "Haberim yoktur" demekliğine inanılır mı?

C: Benim böyle işten katiyen malumatım yoktur.

S: Bilenler gelir, yüzüne söyler ise ne dersin?

C: Başıma belaya sokmak için söyler ise ne yapayım.

Tetevenli Marko Yonçev [Марко Йончев]¹¹² ve Daskal Yovan [Даскал Иван]¹¹³ ve hekim Yovan [Иван]¹¹⁴ ve Lolu Piyeu [Лалю Пеев]¹¹⁵ ve Hacı Yovan [хаджи Иван]¹¹⁶ oğulları İstanyu [Станьо]¹¹⁷ ve İstanço [Станчо]¹¹⁸ ile Tetevenli Tiho Marin'in [Тихол Маринов]¹¹⁹ muvâcehesinde icra kılındıkta bunlardan Marko Yonçev [Марко Йончев]¹²⁰ ve Daskal Yovan [Даскал Иван]¹²¹ ibtidâ komite lakırdısı olmadığı hâlde Çitalişte [Читалище] yani mektep için Tiho Marin [Тихол Маринов]¹²² dahi para vermiş idiğünü ve bir kere mecliste bulunmuş olduğunu ve Lefski gazete okuduğu vakit orada bulunmuş ise de başka mecliste bulunmadığını; hekim Yovan [Иван]¹²³ ve Lolu Piyeu [Лалю Пеев]¹²⁴ dahi Tiho'nun [Тихол] dâhil olup olmadığını bilmediklerini ve İstanço [Станчо]¹²⁵ ve İstanyu [Станьо]¹²⁶ dahi Tiho Marin'in [Тихол Маринов]¹²⁷ komiteye dâhil ol-

¹¹¹ Vasil Levski, s. 209.

¹¹² Vasil Levski, s. 210.

¹¹³ Vasil Levski, s. 210.

¹¹⁴ Vasil Levski, s. 210.

¹¹⁵ Vasil Levski, s. 210.

¹¹⁶ Vasil Levski, s. 210.

¹¹⁷ Vasil Levski, s. 210.

¹¹⁸ Vasil Levski, s. 210.

¹¹⁹ Vasil Levski, s. 210.

¹²⁰ Vasil Levski, s. 210.

¹²¹ Vasil Levski, s. 210.

¹²² Vasil Levski, s. 210.

¹²³ Vasil Levski, s. 210.

¹²⁴ Vasil Levski, s. 210.

¹²⁵ Vasil Levski, s. 210.

¹²⁶ Vasil Levski, s. 210.

¹²⁷ Vasil Levski, s. 210.

madîğini bilmediklerini söylemişlerdir.

Fî 25 Zilkade sene [12]89¹²⁸

Bende

İstanyu [Станьо]

Bende

İstaңço [Станчо]

Bende

Lalu Piyev [Лалъо Пеев]

Bende Hekim

Yovan [Иван]

Bende

Marko Yonçev [Марко Йончев]

Bende

Daskal Yovan [Даскал Иван]

Bende

Tiho Marin [Тихол Маринов]

Huzurumuzda cereyan eden sual ve cevap ve merkum Tiho Marin'in [Тихол Маринов]¹²⁹ takrir ve muvâcehesi balâda muharrer olduğu veçhiledir.

Fî 25 Zilkade sene [12]89¹³⁰

¹²⁸ 24 Ocak 1873.

¹²⁹ *Васил Левски*, s. 210.

¹³⁰ 24 Ocak 1873.